

Lendvai, Tamás¹ – Tésits, Róbert² – Alpek, B. Levente³

A Magyarországra érkező külföldi működőtőke gazdasági kapcsolatrendszer-vizsgálatának elméleti alapjai (1960–2004)⁴

Theoretical bases in the examination of the economic relations system
of foreign direct investment arriving in Hungary (1960–2004)

ABSZTRAKT

A tanulmány célja a Magyarországra érkező működőtőkére vonatkozó, 1960–2004 között kiadott magyar szakirodalom rendszerezése, áttekintő elemzése. Kiemelt feladata a meghatározó irányvonalak és témakörök azonosítása, valamint a paradigmákat formáló szempontrendszereknek az elkülönítése. A tartalomelemzés során a működőtőkével kapcsolatos mennyiségi és minőségi szempontok azonosítására helyeztük a hangsúlyt, amelynek csoportosításával határoztuk meg a domináns kutatási irányokat. Ezeket két korszakban, az 1960-as évek és 1990, valamint 1990 és az EU-csatlakozás közötti időszakban értelmeztük mezo- és makrogazdasági témájú, közgazdaságtani és gazdaságföldrajzi folyóiratcikkek értékelésével. A rendszerváltozást megelőzően a külföldi működőtőkével kapcsolatos vizsgálatokban a szerzők a gazdasági hatásokra helyezték a hangsúlyt. Az 1990-es évektől eleinte a mennyiségi szempontok, majd az évtized közepétől újra a minőségi elemek: a működőtőke gazdasági és területi integrációja, illetve az abból származó járulékos hatások kerültek a tudományos érdeklődés középpontjába. Ezek az eredmények megalapozták az EU-csatlakozást követő időszak szakmai vizsgálatainak szempontrendszerét és szemléletmódját.

Kulcsszavak: működőtőke; szakirodalmi áttekintés; beszállítói hálózatok; gazdasági beágyazódás, Magyarország

ABSTRACT

The aim of the study is to systematize the Hungarian literature (1960–2004) on working capital coming into Hungary. A special role is given to the identification of the trends and topics, as well as the separation of the criteria systems shaping the paradigms. In the content analysis, we focused on not only quantitative but mainly qualitative aspects related to working capital. We interpreted the trends in two periods: the era between the 1960s and 1990, as well as the period between the 1990 and Hungary's accession to the EU, by evaluating articles mainly on macroeconomics, industrial economics and economic geography. Before 1990, the emphasis was placed on the economic effects related to foreign direct investment. From the 1990s, first the quantitative aspects, then from the middle of the decade again the qualitative elements – specifically the economic and regional integration of working capital and the additional effects arising from it – came to the focus of scientific inquiry.

Keywords: investment; literature review; supplier networks; economic embedding, Hungary

¹ PhD-hallgató, PTE, Földtudományok Doktori Iskola, 7624 Pécs, Ifjúság u. 6., lendvaitm@gmail.com,

² egyetemi docens, PTE, Földrajzi és Földtudományi Intézet, 7624 Pécs, Ifjúság u. 6., tesits.robert@gmail.com,

³ adjunktus, PTE, Földrajzi és Földtudományi Intézet, 7624 Pécs, Ifjúság u. 6., alpeklevente@gmail.com

⁴ A kutatás a PTE Szentágotthai János Kutatóközpont Történelmi és Politikai Földrajzi Kutatási Centruma tudományos programjának keretében készült. A tanulmány elkészítését a PADME Alapítvány támogatta.

BEVEZETÉS

Az 1990-es évet követően a gazdasági növekedés motorjai a külföldi működőtőke-befektetések voltak, amelyek segítették a gazdaság ágazati és területi átstrukturálódását, a fejlett technológia, illetve vállalati kultúra meghonosítását. Ugyanakkor a működőtőke intenzív beáramlása számos gazdasági és társadalmi vonatkozású előnye mellett együtt járt a duális gazdaságszerkezet kialakulásával (Barta, 2002; Mészáros, 2004; Antalóczy & Sass, 2005; Szanyi, 2010). Ez a 2008-as gazdasági válságot követően fokozódott, mivel a kis- és középvállalatok sérülékenysége tovább nőtt (Baksay & Palotai, 2017). A téma jelentőségét növeli, hogy a kapcsolódó – részben vagy egészben külföldi tulajdonban lévő – jellemzően közép- vagy nagyvállalatok a hozzáadott érték közel felét, a feldolgozóipari termelés és az export nagy részét adják (Lengyel et al., 2016; Lux et al., 2020). A külföldi működőtőke megjelenése kapcsán több tekintetben is felmerült, hogy az milyen mértékben szolgálhatja – ágazati specifikációkat is figyelembe véve – a hazai kis- és középvállalkozások fejlődését. A kérdést árnyalja, hogy a nagyvállalatok termelése, bár eltérő súllyal és ágazatonként rendkívül differenciált módon, már a kezdetektől fogva erősen támaszkodott az importra, az erőforrások közül meghatározó mértékben a munkaerőt hasznosította. További elemét jelenti a kérdésnek, hogy míg a kis- és középvállalkozások jelentős szerepet töltenek be a foglalkoztatásban, a vállalalkozási szférában mintegy kétharmadát vették fel a foglalkoztatottaknak (KSH 2018), működésük kevésbé hatékony, mint a külföldi nagyvállalkozásoké.

A külföldi működőtőke területi koncentrációja mára valamelyest csökkent, amelyet a telepítő tényezők (fizikai és humán infrastruktúra, valamint az üzleti partnerek) részleges szétterjedése tett lehetővé, ugyanakkor a hazai vállalatok termelési láncba történő mélyebb integrálása a mai napig fontos kérdés, tekintettel arra, hogy versenyhátrányuk további okai is ismertek. Ilyen a lehet a forráshiány, a szükséges menedzsmentismeretek hiánya, valamint az adminisztrációs terhek és az elvonások mértéke (Némethné, 2010; Antal-Pomázi 2011; Banai et al., 2017).

Az ellátási láncokba történő erősebb integrálódáson segíthet a gazdasági együttműködésen túlmutató, tudásgenerálást és -megosztást elősegítő klaszterek létrejötte (Békés & Muraközy, 2016; Szanyi, 2017; Hegedűs & Vasvári, 2020). A klaszterek „vállalatok, kutató- és oktatási intézmények, regionális fejlesztési szervezetek és más gazdasági aktorok regionális koncentrációját jelentik, ahol a résztvevőknek közös a technológiai platformjuk, és céljuk az, hogy együttes versenyképességüket a vállalati tevékenység különböző területein végzett együttműködéssel növeljék” (Sass & Szanyi, 2009, 21. p.). A klaszterek a kkv-k nemzetközi piacra lépését, a márkaépítést, valamint a hatékonyságot jelentősen megkönnyíthetik (Dóry, 1998; Grosz, 2000; Sass et al., 2008; Szanyi 2008; Lengyel, 2010; Juhász et al., 2016).

A versenyképesség szempontjából hangsúlyos tehát a vállalatközi együttműködés, a helyi gazdasági kapcsolatok, szerveződések erősítése. A téma aktualitását külön mutatja, hogy a „Nemzeti Fejlesztés 2030” fejlesztéspolitikai szempontból kiemelt fontosságúnak ítéli hazai tulajdonú vállalatok termelési láncba történő fokozottabb integrálását, a duális jelleg oldását, amelynek egyik lépése a hálózatosodás elősegítése (Országgyűlés, 2014). A fenti célok végett érdemes tehát megvizsgálni a külföldi nagyvállalatok (különösen a kelet-ázsiai cégek) hálózatosodási hajlandóságát, tekintettel

arra, hogy azok vizsgálata még nem történt meg. Ennek első lépése a Magyarországra érkező külföldi működőtőke gazdasági kapcsolatrendszer-vizsgálatának szakirodalmi feltárása.

Jelen tanulmányunk a külföldi működőtőkére vonatkozó tanulmányok rendszerezésére, szempontjaik és irányvonaluk meghatározására vonatkozó hosszú időszakot felölelő kutatási projektünk részét képezi. Amíg a teljes kutatás az 1960–2020 közötti időszakban megjelent szakirodalom probléma-centrikus megismerésére vállalkozik, addig jelen írásunkban az 1960 és 2004 közötti időszak kutatási irányvonalainak azonosítását tűztük ki célul.

Az időintervallum relevanciáját azzal indokoljuk, hogy amíg a külföldi működőtőke érdemi megismerésének igénye, szerepének értékelése az 1960-as évek végétől jelent meg szignifikáns mértékben a magyarországi tudományos és szakmai folyóiratokban, addig a 2000-es évek elején lejátszódó csökkenés (Antalóczy & Sass, 2000; KSH, 2012) és Magyarország 2004-es európai uniós csatlakozása más kontextusba helyezte a kutatásokat, új szempontokkal egészítette ki a korábbiakat. Azok feltárása túlmutatna jelen publikáció módszertani lehetőségein, ezért egy önálló tanulmányban írunk erről a későbbiekben.

A fentiekből adódóan a tanulmány általános célkitűzése szerint törekszik a külföldről hazánkba áramló, elsősorban működő tőkére vonatkozó, 1960–2004 között kiadott magyar szakirodalom, mindenekelőtt folyóiratcikkek rendszerezésére. Részletes célját a kutatásokban jelentkező, meghatározó irányvonalak és témakörök azonosítása, valamint a paradigmákat formáló szemléletmódok és szempontrendszerek elkülönítése adja. Tanulmányunk célja szerint röviden kitér azokra a gazdasági folyamatokra, amelyek hatást gyakoroltak a külföldről érkező tőkével kapcsolatos koncepciók kialakulására.

A kutatás szükségességét két tételben határoztuk meg. Egyfelől – ismereteink szerint – tudományos igényvel, válogatott bibliográfiai alátámasztással nem valósult meg a külföldi tőkével kapcsolatos kutatások historiográfiai áttekintése, illetve ilyen jellegű, rendszerező munkát nem adtak közre. Másfelől a hiátus részbeni pótlásával lehetőség adódik arra, hogy a témakörrel kapcsolatos, napjainkban folyó kutatásokban elhelyezkedő, azokat jellemző paradigmák, diskurzusok és szempontok történeti alapjaival megismerkedhessenek más kutatók. Tanulmányunk segítséget nyújt a kutatási folyamatok evolúciójának megismeréséhez, a kutatási témakörök és irányvonalak történeti rétegzettségének, rétegeinek áttekintéséhez. Munkánk kiindulási alapot biztosít a külföldi tőkével foglalkozó, pályakezdő kutatóknak azáltal, hogy a témakörhöz több szállal kapcsolódó folyóiratcikkekből elkészít és közread egy válogatott, mintegy 200 tételből álló bibliográfiát. A kutatás célja szerint arra is keresi a választ, hogy az 1990-es évet követő időszakot jellemző kutatások tartalma és szempontrendszere milyen előzményekre vezethető vissza, az egyes paradigmák és diskurzusok mennyire támaszkodnak a korábbi időszak közgazdaságtani felvetéseire.

A tanulmányban vállaltan az egyes irányok és koncepciók elkülönítésével elsősorban az összegzésre, aggregálásra törekszünk a tartalmak kifejtése, közlése és elemzése helyett. Erre azonban az olvasónak lehetőséget adunk a szövegközi hivatkozásokkal és az ezeket feloldó bibliográfia segítségével.

MÓDSZEREK

Az 1960–2004 közötti időszakban a magyarországi kutatások a külföldi működőtőkét közgazdasági és földrajzi (térszerkezeti) vonatkozásában dolgozták fel. A makro-, mezo- és mikroökonómiai szempontok elsősorban a közgazdaságtudományi folyóiratokban (Közgazdasági Szemle, Külkereskedelem, Ipargazdasági Szemle, Ipari Szemle) jelentek meg, a területi vonatkozások ezzel szemben a Földrajzi Közlemények, a Földrajzi Értesítő, a Településfejlesztés, a Területi Statisztika, valamint a Tér és Társadalom folyóiratot jellemezték.

Kutatási eredményeink alapján a külföldi működőtőkét az 1960–2004 közötti időszámban, jelentősebb mértékben a közgazdaságtudományi folyóiratok vizsgálták, ezért tartalomelemzésünket az azokban megjelent releváns cikkekre fókuszáljuk. Emellett azonban elkészítettük és az alábbiakban közreadjuk a térszerkezeti kutatásokat közlő Földrajzi Közlemények, Földrajzi Értesítő, Területi Statisztika, valamint a Tér és Társadalom válogatott cikkeit tartalmazó adatbázisunkat.⁵ A 407 darab cikk publicisztikai adatait tartalmazó kutatástörténeti, historiográfiai igényvel elkészített közleményünk értékét és indokoltságát véleményünk szerint az adja, hogy hasonló cikkgyűjtemény még nem készült el hazai kutatók részéről, ezért ezidáig hiányoztak az olyan összegző munkák, amelyek az eddigi eredmények és azok elérhetőségének jegyzékszerű bemutatására vállalkoztak volna.

Kutatásunkban a hangsúlyt tehát azokra a közgazdaságtudományi folyóiratok vizsgálatára helyeztük, amelyek eredményeink szerint kiemelt mértékben hozzájárulhattak a külföldről érkező tőkével kapcsolatos tudományos és szakmai közgondolkodás formálásához, ahogy a kormányzati gazdaságfejlesztési koncepciók (pl. iparpolitikák) megalapozásához is. A folyóiratok tartalomelemzése során azokat a szempontokat kerestük, amelyek vélhetően befolyásolták és előkészítették az 1990-es évek külföldi tőkével szembeni optimizmusát, illetve a magyar gazdaság külföldi tőke segítségével való fejlesztésének egyértelmű igényét. Kutatásunk során nem kizárólag a folyóiratcikkek címéből indulunk ki, hanem sokkal inkább a cikkek szövegi tartalmából – tekintettel arra, hogy a cím nem minden esetben utalt a tartalomra.

A tartalomelemzés során elsősorban mennyiségi és minőségi szempontok azonosítására tettünk kísérletet. A minőségi tényezők alatt elsősorban a külföldi tőkével elvárt közvetlen (telephelyen belüli) és közvetett (saját és idegen telephelyek közötti) fejlesztésekkel kapcsolatos diskurzusokat vizsgáltuk. Ebben a tekintetben elsősorban a technológia- és tudásáramlás egyes formáinak (szabadalmak, licencek, vállalatközi fejlesztési együttműködések), valamint a vállalatok közötti gazdasági kooperációknak (alvállalkozói, bér munka és beszállítói konstrukciók) a szempontjait kerestük. Emellett megfigyelési szempontnak tekinthetők a külföldi tőkét képviselők motivációi, céljai és telephelyválasztással kapcsolatos általános attitűdjei. A mennyiségi ismérvek között a külföldről érkező tőke ágazati, területi elhelyezkedése, működési formái (vegyesvállalat, kisebbségi, többségi, kizárólagos részesedés) jelentették a kulcsszavakat.

Módszereinkkel az egyes cikkekben megjelent tényezők mögötti tartalmak leíró, kifejtő, bemutató elemzésére nem vállalkozunk; ehelyett az egyes irányok felvázolására törekszünk.

⁵ <http://lendvaitamas.hu/iparfoldrajzi-cikkgyujtemeny.html> (2021. 05. 03.)

EREDMÉNYEK

A rendszerváltozás előtti időszak az 1960-as évektől

A külgazdasági nyitás előkészítésének megjelenése a szakirodalomban

Az 1960–1980 közötti időszakban a szakirodalmi kutatások tartalmukat és irányukat tekintve két időszakban helyezhetők el. Míg az 1960–1970 közötti években a közvetett jellegű megközelítések domináltak, addig az 1970–1980 között a külföldi tőkét, elsősorban a multinacionális vállalatokat érintő közvetlenebb kutatások váltak meghatározóvá a vizsgált folyóiratokban.

Az 1960–1970 közötti időszakban a külföldi tőke értelmezése elsősorban gazdaságtörténeti megközelítésben valósult meg. A kutatások a „hosszú 19. század” vonatkozásában tárgyalták a kapitalizálódás útján járó országokból Magyarországra érkező pénzügyi és működőtőke szerepét (Hanák & Hanák, 1964; Berend, 1965; Berend & Ránki, 1966; Simon, 1966; Tolnai, 1966; Katus, 1967; Ausch, 1968; Berend & Ránki, 1969; Berend & Szuhay, 1973). A tanulmányok által érintett kérdések – más szempontok mellett – arra irányultak, hogy Magyarország gazdasági és társadalmi modernizációjában milyen szerepet játszottak a külföldről érkező pénzügyi és termelői befektetések, illetve a fejlesztések milyen mértékben valósultak meg önerőből. Az összetett szempontok mentén zajló gazdaságtörténeti diskurzus középpontjában az a kérdés állt, hogy a magyar gazdaság, különösen a feldolgozóipar és a szolgáltató szektor fejlesztése és fejlődése milyen mértékben támaszkodott a külföldről érkező beruházásokra, vegyes vállalatokra, szakmai kapcsolatokra, és ezekkel összefüggésben milyen függőségi viszonyok jöttek létre.

A közvetett kutatások másik csoportjába azok a munkák sorolhatók, amelyek az 1960-as évek jelenkorában vizsgálták az egykori gyarmati országokban lejátszódó tőkés befektetések gazdasági és társadalmi hatásait. A vizsgálatok elsősorban a kapitalista országokból érkező tőkeberuházások – a fogadó ország szempontjából – negatív eredményeire hívták fel a figyelmet (Göncöl, 1960; Tyagunenko, 1960; Szita, 1961; Sztjerjosz, 1961; Bognár, 1962; Rachmuth, 1964). A közvetett jellegű vizsgálatok csoportjába sorolható másik irányzat a polgárinak minősített közgazdaságtudományi iskola elméleteire reflektált (Szentés, 1963; Tolnai, 1970).

A fentiek összefoglalásaként megállapítható, hogy a gazdaságtörténeti megközelítésben zajló és az 1960-as évek gyarmati országait vizsgáló kutatásokban hangsúlyosan jelent meg, hogy a külföldi tőke kedvezőtlen esetben függő viszonyok kialakításával veszélyeztetheti a fogadó országok autonómiáját és szuverenitását, egyúttal a természeti erőforrások kiaknázását helyezik előtérbe a magasabb szintű technológiakihelyezés és a tudás megosztása helyett.

A külföldi tőkével szembeni merev elzárkózások részben a szocialista értékrendből, gazdaságpolitikából, részben az egykori gyarmati országok esetében lejátszódó tőkekihelyezések tapasztalataiból származtak. Az 1968-ban meghirdetett Új Gazdasági Mechanizmus, bár nem szüntette meg a KGST-keretek közé bezárkózó álláspontot, mégis hozzájárult azok lassú oldásához (Rába, 1980). Az 1970-es évektől a folyóiratokban közreadott kutatások fokozatosan az érdekegyeztetés irányába tolódtak, nem kizárva a tőkés országok gazdasági szereplőivel való óvatos együttműködés lehetőségét (Csikós, 1983). A kutatások a kooperációk kedvező hatását elsősorban a járulékos előnyök tekintetében, különösen

az értékhozzáadás alapját jelentő licencek, know-how-k, technológia- és tudásmegosztás vetületében értelmezték (Kállai, 1969; Kállai, 1970; Kállai, 1971; Kállai, 1972; Kállai, 1973; Kállai, 1978).

Az 1970-es évektől közreadott kutatások a kapitalista országok meghatározó vállalatainak működését, valamint elsősorban a vállalatokkal történő együttműködésekben hasznosítható tényezőket vizsgálták. Az Új Gazdasági Mechanizmus koncepciója, bár nem oldotta fel a kapitalista gazdasági szereplőkkel szembeni bizalmatlanságot, a kutatók mégis mérlegelték az együttműködések során átgyűrűző pozitív hatásokat (Szira, 1983). Az 1960-as éveket jellemző elzárkózást az a paradigma váltotta fel, amely szerint a gazdaság, különösen az ipar modernizációja a tőkés országok erőforrásainak közvetett vagy közvetlen bevonása nélkül nem valósítható meg, ezért a szabályozott keretek között megvalósuló együttműködésre szükség van a gazdaság, különösen a feldolgozóiparban elhelyezkedő iparvállalatok fejlesztéséhez.

A kutatások – a KGST-ben kialakult függőség óvatos ellensúlyozására törekedve – a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás lehetőségét, a nyugati piacok és gazdasági szereplők elérését, valamint a kooperációkból származó járulékos technológia- és tudásmegosztást emelték ki figyelembe vehető szempontként (Ádám, 1969; Inotai, 1970; Németh, 1979; Árva, 1980; Rába, 1980; Kardos, 1982; Losonczy, 1982; Tenkei, 1986; Jordán, 1987; Pálfalvi, 1987). Az itt hivatkozott vizsgálati eredmények önmagukon túlmutató hatását az jelenti, hogy a kifejtett elméletek a közgazdaságtani közgondolkodás meghatározó irányaként előkészítette és megalapozta az 1990-es éveket jellemző kutatási célokat, illetve vizsgálati hipotéziseket. Az elméletek mögött a nemzetközi, tőkés munkamegosztásba történő bekapcsolódás igénye, valamint az ezek mögött lévő gazdaság- és társadalompolitikai célok álltak (Krasznai & Laki, 1982; Krasznai & Laki, 1983; Kemenes, 1988). A szemléletváltozás súlyát mutatja az 1970-es évek elején elfogadott, a vegyesvállalatok alapítását – ha feltételek mellett is, de – lehetővé tevő 28/1972. PM rendelet (Nagy, 1995).

Az elzárkózás folyamatos oldódásával összhangban az 1970-es évektől a kutatások fokozott figyelmet helyeztek a világgazdasági kontextusra. A publikációk egy része a nemzetközi gazdasági folyamatokat geopolitikai vetületben vizsgálta (Krasznai, 1980; Margittai, 1980; Török, 1980a; Margittai, 1985; Krasznai, 1988; Krasznai, 1989). Ugyanakkor számos munka a nemzetközi és a hazai folyamatok közötti összefüggésekre, a külföldi szereplőkkel való kapcsolatfelvételre helyezte a hangsúlyt (Török, 1980b; Kádár, 1982; Krasznai & Laki, 1982; Krasznai & Laki, 1983; Margittai, 1986). A tanulmányokban ismét felmerült, részben megismétlődött az a kérdés, amely szerint Magyarország gazdaságát a KGST keretében és erőforrásainak bevonásával vagy ennek kiegészítéseként a nyugati országokból érkező tőkével lenne érdemes modernizálni (Köves, 1982; Margittai, 1982; Csaba, 1984).

A modernizációs elképzelések két lehetőséget vizsgáltak. Az egyiket Magyarország meghatározó, az együttműködésre alkalmas nagyvállalatai és a tőkés vállalatok közötti, egyedi ipari-műszaki egyezményekre alapozott vállalatközi kooperációk kialakítása jelentette, a másikat pedig a szabadalmak, licencek, know-how-k vásárlása jellemezte. Az együttműködések felértékelte, hogy a gazdasági kapcsolatok lehetőséget adtak a nemzetközi munkamegosztásban való részvételre és a nyugati piacokra való kijutásra (Ravasz, 1981; Krasznai & Laki, 1983).

A technológia- és tudástranszfer felértékelődése a vizsgálatokban

A vegyesvállalatok és a vállalatközi együttműködések nem terjedtek el Magyarországon az 1980-as évekig, ezért a kapitalista országokban felhalmozott tudásból szinte kizárólag licencek, know-how-k, szabadalmak formájában lehetett részesülnie a magyarországi vállalatoknak. A különböző típusú licencekkel kapcsolatban számos kutatás jelent meg (Kondorosi, 1973; Mausecz, 1976; Mádi, 1977; Hazai, 1978; Kardos, 1978; Török, 1980; Holtzer, 1981; Nyers & Szatmári, 1981; Dégen, 1982; Kardos, 1982; Sándorné, 1982; Román, 1982; Kardos, 1982; Kardos & Szatmári, 1985). A licencekkel, szabadalmak vásárlásával kapcsolatos fokozott érdeklődést jelzi, hogy a folyóiratcikkek mellett monográfiák is feldolgozták a témakört (Mádi, 1976; Kardos, 1984).

A vegyesvállalatok elterjedése előtt, a tudás- és technológiaátadás tekintetében kutatási témaként jelentkezett a feldolgozóipart jellemző termelési tevékenységek kiszervezésének tudományos igényű vizsgálata (Kardos, 1978; Török, 1980a; Ravasz, 1981; Geist, 1981; Haraszi & Muskovics, 1983). A kérdést a bérmunka tekintetében a fentiekben említettek mellett az jelentette, hogy az magával vonja-e a technológia- és tudástranszfert (ezeket a tényezőket a kiszervezés során, az előállításához átadja-e a bérmunkát megrendelő külföldi vállalat), más vonatkozásban eredményezheti-e a vállalatfúziók létrejöttét (Tardos, 1980; Simai, 1989). A jelen vizsgálat során feltárt folyóiratokban a licencek és a bérmunka mellett további, bár ezeknél kisebb mértékben jelentkező kutatási irányoknak tekinthető a tőkés vállalatokkal kialakított K+F-tevékenységek elemzése (Rába, 1980; Kemenes, 1988).

Az 1980-as évektől a szakirodalomban a licencforgalommal foglalkozó tanulmányok helyét fokozatosan átvették a egyes vállalatokra fókuszáló kutatások. A jelenség háttérében Kádár (1983) szerint elsősorban az áll, hogy az 1980-as években fokozódó mértékben nőtt a vegyesvállalatok száma Magyarországon. A külföldi tőke vegyesvállalatokban való megjelenése összefüggésben áll azzal, hogy az anyavállalatok tulajdonjogi összefonódás keretében, működőtőke-kihelyezéssel együtt járó vállalati együttműködésben adják át a legkorszerűbb technikát: „ma már túlnyomórészt a vállalatok szervezeti rendszerén belül, az anya- és leányvállalatok között bonyolódik le. Ez nemcsak annyit jelent, hogy a technológiák megszerzésének lehetőségei nehezülnek, hanem az újonnan ipari exportórré váló országok is csak a transznacionális vállalatbirodalmak gazdasági szervezetrendszerének keretében tudnak technológiaintenzív termékeket exportálni.” (Kádár, 1983, p. 24.) A kutatások a vegyesvállalatok térnyerésével kapcsolatban hangsúlyt helyeztek a jogszabályi környezet vizsgálatára is (Marer, 1987; Dienes, 1988).

A rendszerváltozás kezdetétől az uniós csatlakozásig

Kvantitatív megközelítések

Kelet-Közép-Európa országai között jelentős verseny alakult ki a tőkés országokból származó működőtőke vonzásáért az 1980-as évek második felétől. Magyarország az 1990-es évek második feléig regionális versenyben jelentős eredményeket ért el a tőkebeáramlás tekintetében. A versenyelőnyt a rendszerváltozás jellege, különösen a privatizáció típusa és a jogszabályi környezet alapozta meg (Hamar, 1992; Nagy, 1995). A privatizációs folyamatok és a jogszabályok (Matolcsy, 1996; Árva 1997;

Diczházi, 1997) mögött az az 1970-től formálódó paradigma állt, amely a magyarországi gazdaság modernizációjának alapját a kapitalista országok szakmai befektetőitől várta el (Árva, 1997). Az elvárás a tőkeimportra, illetve annak részét képző technológiaiimportra (tárgyi eszköz) és tudásimportra (immateriális javak) vonatkozott. Az apport szerepének felértékelése (Antalóczy, 1995; Árva, 1997; Széplakiné, 1997) közvetlen kapcsolatban állt a hazai beszállítói háttérpar kialakításának, valamint a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel és a nemzetközi piacok elérésének szándékával (Persányi, 1992).

A tanulmányok az APEH, a Kopint-Datorg, a Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet, a Magyar Gazdasági Kamara, a Privatizációs Kutatóintézet empirikus adatfelvételeinek és statisztikai monográfiák elemzésére vállalkoztak. Az adatfelvételt és azok elemzését a külföldről beáramló tőkére vonatkozó ismeretek hiánya indokolta. A mennyiségi, területi és minőségi ismérvek éppen úgy nem álltak rendelkezésre, mint az azokra vonatkozó tudományos igényű értékelések.

A fentiekben megnevezett, költségvetési forrásból működő intézmények adatfelvételeit elemző, értékelő kutatások elsőként a mennyiségi ismérvek elemzésére vállalkoztak. A szempontok között a beáramló tőke volumene, ágazati és területi elhelyezkedése, tulajdonformája, a beáramlás csatornája, származási országa, a külkereskedelemben betöltött súlya szerepelt (Hamar, 1993; Kalocsai, 1993; Nagy, 1995; Enyedi, 1996; Csáki et al., 1996; Diczházi, 1996; Diczházi, 1997; Hamar, 1998; Pitti, 1998). A kutatások más része összehasonlította a kelet-közép-európai, főként a visegrádi országok tőkevonzó képességét, számolva a tőkevonásra irányuló versennyel és a későn érkező országok előnyeivel (Árva, 1994). Az 1990-es évek közepétől jelentek meg azok a munkák, amelyek a külföldről érkező tőkének a Magyarország térszerkezetére gyakorolt hatását vizsgálták (Nagy, 1995; Rechnitzer, 1998; Hamar, 1998; Diczházi, 1997; Szalavetz, 2000a; Árva, 2002). A kutatások hangsúlyt helyeztek a tőke származási országára (pl. dél-német területek) (Hollósi, 1996; Polacek, 1996; Döry, 1997).

A kutatások között meghatározóvá váltak azok, amelyek a külföldi működőtőkét a rendszerváltozástól kezdődően a beérkezés csatornája szerint közelítették meg. Amíg az 1980-as évek második felében a vegyesvállalatok kerültek a figyelem középpontjába, addig az évtized végétől az 1990-es évek második feléig a privatizációs folyamatokra helyeződött a hangsúly, majd az 1990-es évek közepétől a zöldmezős beruházások váltak a kutatások központi témájává.

A vizsgálatok választ kerestek arra, hogy a privatizációs folyamatokban milyen mértékben jelenik meg a külföldről érkező tőke. A tőke mennyisége különösen Diczházi Bertalan éves beszámolóit jellemezte (Diczházi, 1992; Diczházi, 1993; Diczházi, 1994; Matolcsy & Diczházi, 1997). Ezzel szemben a privatizációs folyamatok minőségi szempontok szerinti megközelítése Voszka Éva kutatásaiban volt megfigyelhető (Voszka, 1991; Voszka, 1992a; Voszka, 1992b, Voszka, 1994; Voszka, 1995; Voszka, 1996). A privatizáció politikai hátterét elsősorban Mihályi Péter vizsgálta (Mihályi, 1992; Major & Mihályi, 1994; Mihályi, 1995; Mihályi, 1995; Mihályi, 1996; Mihályi, 1997; Mihályi, 1998).

A szakirodalmak a mennyiségi megközelítések mellett ok-okozati összefüggésben elemezték a privatizációs folyamatokat, elsősorban a társadalmi igazságosság és a racionális érdekek, valamint a külföldi működő tőkére utaltság kontextusában. A privatizációs folyamatok és az ipari struktúraváltás közötti összefüggést több tanulmány is elemezte – főként az Ipari Szemle hasábjain (Balsay, 1993a;

Balsay, 1993b; Kalocsai, 1992a; Kalocsai, 1992b; Lajtai 1992; Solt 1993; Baranyai 1994; Kalocsai 1994; Balsay, 1996).

A külföldi tőke beérkezésének csatornáit mellett kiemelt figyelmet kapott a vámszabad területi jogállás, mint speciális beruházás-ösztönzési eszköz, tekintettel arra, hogy a „magyar gazdaság jórészt a vámszabad területi vállalatokon keresztül kapcsolódott be a globalizációba, s integrálódott a világ gazdaságba” (Antalóczy, 1999, p. 47).

A speciális jogállással kapcsolatos tudományos diskurzus hazánk Európai Unióhoz való 2004. évi csatlakozása kapcsán mérséklődött, ahogyan a vámszabad területek megszűntek, tekintettel azok nem EU-konform jogi jellegére. A témakörrel összefüggő vizsgálatok elsősorban az 1995–2004 közötti időszakot jellemezték és a zöldmezős beruházásokra vonatkoztak (Csáki et al., 1996; Makara, 1999; Antalóczy, 1999; Farkas, 1999; Bencs, 2000; Regös, 2000; Volter, 2000). Ennek oka az, hogy a zöldmezős beruházások telephelyválasztásában meghatározó tényezők voltak a gazdasági ösztönzők csoportjába sorolható speciális, jogi úton érvényesíthető, normatív kedvezmények (Árva, 1997; Árva & Diczházi, 1998; Diczházi, 1997). A jogállás gazdasági előnye abban állt, hogy a „vámszabad területen folyó tevékenységet tekintve a vállalatot külföldiként kezelik, s így nem érvényesek rá a magyar deviza- és valutajogszabályok, illetve a külkereskedelmi szabályozás (vám), s más adók fizetésekor is kedvezményeket élveznek” (Csáki et al., 1996, p. 70.) A vámszabad terület elsősorban azon „vállalatok számára kedvező... , amelyek túlnyomórészt exportcélal állítanak elő félkész- vagy késztermékeket, s az azokhoz felhasznált nyersanyagok többsége vagy összessége importból származik” (Csáki et al., 1996, p. 70.).

Az 1990-es évek közepétől induló térszerkezeti kutatások mennyiségi és minőségi ismérvek szerint értékelték a külföldről érkező tőke térformáló szerepét. Az 1970-es évektől jelentkező pozitív érték-tartamú makro- és mezoszintű paradigmát térben kiterjesztették. Abból a feltételezésből indultak ki, hogy a fejlett technológiát és a korszerű ismereteket hordozó, külföldről érkező tőke képes lesz a korábban prosperáló, az 1990-es években azonban válságba került iparkörzeteket reorganizálni. A Tér és Társadalom című folyóiratot regionális, mezo- és mikrotérségi vizsgálatokkal foglalkozó tanulmányok jellemezték.

Az írárok többsége a rendszerváltozást követően viszonylag kedvező gazdasági helyzetben lévő dunántúli iparkörzetek gazdasági és társadalmi jellegzetességeinek elemzésére vonatkozott (Hrubi, 1994; Nemes, 1994; Faragó & Horváth, 1994; Göbl, 1996; Kuti, 1997; Rechnitzer, 1997; Csapó, 1997; Döry, 1997; Máthé, 1997; Szörényiné, 1997; Lados & Rechnitzer, 1997). A tanulmányok szerzői elsősorban a külföldi tőke hatékonyabb integrációja és hasznosulása miatt választották a dunántúli zónákat. Az észak-magyarországi iparkörzetek szerkezeti megújításának lehetőségét az Észak-magyarországi Gazdaság, Kultúra, Tudomány című társadalompolitikai folyóirat tematikus számaiban megjelent tanulmányok vizsgálták, elsősorban a külföldről érkező működőtőke vonzásához szükséges feltételek szempontjából. A két folyóirat mellett az ország teljes területén végbement folyamatokat vette górcső alá az 1997-től tíz év után újra megjelenő Területi Statisztika.

A külföldről érkező tőke működési jellegzetességeinek feltárása

A mennyiségi ismérvek gyűjtése, rendszerezése és elemzése mellett az 1990-es évek második felétől fokozatosan megjelentek a külföldi beruházások működésének megismerésére vonatkozó kutatások. A korábbi szempontok kiegészítéseként, majd hiánypótló jelleggel önálló témaként vetődött fel a külföldi tőkével rendelkező, elsősorban feldolgozóipari vállalatok működésének és gazdasági kapcsolatainak megismerése (Antalóczy, 1995; Hamar, 1998, Pitti, 1998, Antalóczy & Sass, 2000).

A vizsgálatokat az indokolta, hogy az 1980-as évek második felétől fokozódó mértékben beáramló külföldi működőtőke működésének tartalma és gazdasági szereplőkre gyakorolt hatása közel ismeretlen volt. Amíg a korábbi fejezetben ismertetett mennyiségi ismérvek (a beáramló tőke volumene, ágazati és területi elhelyezkedése, tulajdonformája, a beáramlás csatornája, származási országa, a külkereskedelemben betöltött súlya) különböző szempontok szerinti (ágazati, területi) bontásban rendelkezésre álltak, addig a vállalatok működése és gazdasági kapcsolatrendszere nem. A feldolgozóipar elsősorban azért vált kiemelt kutatási témává, mert a vizsgálatok ezzel a nemzetgazdasági ágazattal kapcsolatban feltételezték a beszállítói háttérpar kialakulásának lehetőségét, illetve a gazdasági együttműködések keresztül áramló multiplikátorhatásokat (Dőry, 1998; Szanyi, 2003; Kárpáti, 2003a, b).

A működés tartalmi tényezőinek megismerési folyamata ugyanakkor nem eredményezte a számszerű megközelítés visszaszorulását; a kvantitatív megközelítések továbbra is meghatározóak maradtak (Csáki & Pitti, 2000; Antalóczy & Sass, 2002; Kalotay, 2003). Megfigyelhető volt, hogy gyakran a minőségi tényezők mennyiségi értékek tükrében kerültek meghatározásra (Inzelt, 1998). A természetrajz önmagán túlmutató jelentőségét az adta, hogy az egyes szempontok kiindulási pontként szolgáltak a későbbi kutatások számára.

A működés faktorai a privatizációs folyamatok lezárásával, a területi és munkaerőpiaci konszolidációt követően váltak a szakcikkek központi tényezőivé. A háttér folyamatokat tekintve, kiemelhetjük a külföldi tőkével szemben megfogalmazott, foglalkoztatási szint emelésén túlmutató elvárások kibontakozását és megerősödését, más tekintetben a várakozások teljesülésének elmaradását. Az optimista várakozásokat (Árva, 1997) egy reálisabb megközelítés váltotta fel (Matolcsy, 1996; Diczházi, 1997). Amíg a korábbi feltételezések a passzív lehetőséget, a külföldi tőke automatikus integrálódását remélték, addig az 1990-es évek második felétől a fogadófél aktivizálását sürgető állásfoglalások jellemezték a szakirodalmat. Az elmozdulást indokolta, hogy a „zöldmezős multinacionális szigetgazdaság” (Diczházi, 1998, p. 21) mellett a privatizált, korábban tisztán magyar tulajdonú vállalatok is az izolált termelésre rendezkedtek be. A gazdasági szereplők közötti együttműködések elégtelensége, a szerves beágyazódás elmaradása, a gazdasági szeparáció nem állt összhangban a korábbi várakozásokkal (Lakatos, 1994; Nagy, 1995; Kunvári, 1995; Antalóczy, 1995; Csáki et al., 1996; Szalavetz, 1996; Árva, 1997; Diczházi & Árva, 1998; Dőry, 1998; Mosoniné, 1998; Szanyi, 1998; Antalóczy & Sass, 2000; Grosz, 2002; Kárpáti, 2003a; Kárpáti, 2003b).

A tanulmányok jelentős része arra a következtetésre jutott, hogy a külföldi tőkével működő közép- és nagyvállalatok a munkaerőpiaci mutatók javításán túlmenően fontos szerepet játszanak a technológia- és tudásközvetítésben: „lehetőséget adnak a technológiatranszferre azáltal, hogy a magas szintű technológiát képviselő külföldi multinacionális cégekhez kapcsolódva létrejöhet egy

olyan hazai feldolgozóipari kör, amelytől nemcsak magas technológiai színvonalat követel meg a külföldi partner, hanem amely folyamatosan (közvetlenül vagy közvetetten) részesül is a külföldi partner magasabb színvonalú technológiájából” (Diczházi & Árva, 1998, pp. 29–30).

A tanulmányok szerzőinek döntő többsége arra az álláspontra helyezkedett, hogy kizárólag a tőkés országokból érkező transznacionális nagyvállalatoktól várható a telephelyen belüli és a telephelyek közötti technológiai modernizáció és tudásmegosztás. A feltételezés szerint a közvetlen előnyök-nél (foglalkoztatás, export) lényegesebbnek tekinthetők a közvetett eredmények, többek között a szegmentált nemzeti piacok nemzetközi integrációja, a korszerű technika átadása, a szervezeti és vállalatirányítási módszerek ismertetése, a beszállítói hálózat kialakítása (Antalóczy, 1995). A koncepció a későbbiekben kanonizálódott és olyan paradigmává vált, amelyről a kutatások nem mondtak le, sokkal inkább alapelveként építették magukba (Sass & Szanyi, 2009).

A minőségi tényezők megismerésének szempontjai mögött tehát a várakozások, elvárások automatikus teljesülésének hiánya szerepelt. A szakirodalom álláspontja alapján gyakorlatilag nem alakult ki a külföldi nagyvállalatokat közvetlenül kiszolgáló magyar tulajdonú beszállítókból álló háttéripár, ezáltal pedig a transznacionális vállalatok szerves beágyazódása, illetve a technológia- és tudásmegosztás sem. A kutatók többsége Grosz András megállapításához hasonló következtésre jutott: „Sajnos azonban ezek a vállalkozások – néhány kivételtől eltekintve – nem voltak képesek beágyazódni a magyar gazdaságba, az általuk hozott modern műszaki, technikai, vállalatszervezési gyakorlatot nem tudták átadni a helyi gazdaság kis- és középvállalkozásai számára” (Grosz, 2000, p. 139).

Az ellentmondásokat magában foglaló helyzet felkeltette a külföldi tőkével szembeni korábbi negatív attitűdöket, különösen azon felvetéseket, amelyek a szélsőséges erőforrás-kiaknázás és profit-repatriálás eseteit és kedvezőtlen következményeit hangsúlyozták. Ezek közül kiemelten az erőforrás-orientált beruházásokkal szembeni ellenérzések erősödtek fel. A várakozás és annak teljesülésének kezdeti elmaradásából származó ellentmondás vetette fel azt a kérdést is, hogy a hazai gazdaság milyen módszerekkel képes szervesen integrálni a nagy volumenű működőtőkét (Kemenes, 1988; Diczházi, 1997; Mészáros, 2004).

A minőségi tényezők vizsgálatának igénye, valamint az értékhozzáadással kapcsolatos várakozások tisztázásának háttérében egyértelműen az alapszintű, formális jellegű bérmunka és a beszállítói kapcsolatokon túlmutató gazdasági-társadalmi együttműködések, a klaszterek kialakításának igénye húzódtott meg (Grosz, 2000). A transznacionális vállalatok gazdasági integrálásának tekintetében is hatékonynak tekintett klasztereket a publikációk a beszállítói és kutatói hálózatok formálódása alapján lényegesnek tartották a duális gazdaság ellensúlyozása szempontjából is (Dőry, 1998; Grosz, 2000; Szanyi, 2008; Sass et al., 2008; Sass & Szanyi, 2009; Lengyel, 2010).

A külföldi működőtőke minőségi ismérvek szerinti vizsgálata több megközelítésben valósult meg. Egy-egy kutatásban, illetve szakcikkekben ezek a rétegek egyszerre, de egymással – különböző diszpozíciókban – összefüggésben voltak jelen, ugyanakkor az ok-okozati kapcsolatuk és tartalmuk is több esetben jelentős mértékben eltért egymástól. A szakirodalmi kutatások közös tulajdonságát az adta, hogy egy problémakört több szempontból közelítettek meg, ezért a résztémákat tekintve gyakran jelentős átfedésben voltak egymással.

Gyakorlatilag a rövid és a hosszú távú célok keveredése jellemezte a szakirodalmat. Amíg hosszú távon a tanulmányok döntő többsége a külföldi tőkét hordozó transznacionális vállalatoktól a telephelyen belül és más telephelyekre átgyűrűző modernizációt várta, valamint az ezt befogadni képes magyar többségi tulajdonú beszállítói háttérpar létrejöttét, addig rövid távon megelégedett a foglalkoztatási szint emelésével, a telephelyen belüli modernizációval, valamint a korábbi üzleti partnerek és versenytársak Magyarországra történő vonzásával, illetve a korábbi beszállítók betelepítésével. Utóbbi felvetés egyértelműen a befektetés befektetést vonz koncepcióként jelentkezett (Antalóczy, 1995; Csáki et al., 1996).

A kutatók elsőként azt vizsgálták, hogy a külföldi anyavállalatok milyen üzleti motiváció alapján telepítik Magyarországra leányvállalataikat. A magyar szakcikkek külföldi, iskolateremtő motivációs elméleteket használtak fel, illetve a hazai folyamatokat azok tükrében értelmezték (Kojima, 1978; Dunning, 1993; Dunning & Narula, 1996). A kutatási kérdések adatfelvételek segítségével arra irányultak, hogy az országválasztás mennyiben magyarázható az erőforrás-kiaknázás, a költségcsökkentés, a hatékonyságnövelés, a piacszerzés és a portfólióbővítés szándékával (Csáki et al., 1996; Árva, 1997; Diczházi, 1997; Szanyi, 1997).

A gazdasági folyamatok hatására az 1990-es évek második felében további kérdések merültek fel, elsősorban azzal kapcsolatban, hogy a partner- és versenytárskövetés, a stratégiai előnyök érvényesítésének, a monopóliumkiépítés, a tranzakciós költségek minimalizálásának költsége, a kereskedelmi költségek megkerülése, a kockázatok szétterítésének szándéka mennyiben, milyen mértékben magyarázza az országválasztást (Éltető & Sass, 1997; Antalóczy & Sass, 2000). A motiváció mellett a külföldi tőke jellegét vizsgálva, különbséget tettek a pénzügyi, a portfólió (értékpapír-befektetés, részvényvásárlás a tőkepiacokon) és a szervezetek közvetlen irányítására vonatkozó működőtőke között (Csáki et al., 1996). Ezzel kapcsolatban jelentős kérdésnek számított az, hogy az ágazati elhelyezkedések és sajátosságok mennyiben állnak összefüggésben az üzleti motivációkkal és célokkal (Nagy, 2002).

A vizsgálatok egy másik csoportját azon elemzések köre adta, amelyek arra keresték a választ, hogy a külföldi tőkével működő vállalatok milyen jellegű és mértékű modernizációt hajtanak végre telephelyükön belül, az anyavállalatok milyen színvonalú technológiát adnak át a Magyarországon működő leányvállalatoknak, a folyamat eredményeként rendelkezésre áll-e olyan technológia és tudás, amely elhagyhatja közvetett módon a telephely határát (Csáki et al., 1996). A kutatások a leányvállalatok használatában lévő technológia színvonala és ágazati elhelyezkedése közötti összefüggésekre is irányultak. (Mosoniné, 1997; Szalavetz, 1999; Hamar, 2001; Farkas, 2000; Farkas, 2001; Farkas, 2004).

A kutatómunkákközül azok, amelyek arra a következtetésre jutottak, hogy a transznacionális vállalatok teljesítménymutatói meghaladják a magyar tulajdonú kkv-k hasonló értékeit, arra fókuszáltak, hogy a technológia és a tudás milyen mértékben és milyen csatornákon keresztül gyűrűzik át más, Magyarországon működő gazdasági szereplőre (Szanyi 2010). Ezzel erőteljes korrelációban állt az a kérdéscsoport, amelynek felvetései arra irányultak, hogy a külföldi eredetű vállalatokat milyen fokú gazdasági és területi integráció jellemzi. Ezek a kérdések összefüggésben álltak a duális gazdaság problematikájával (Szalavetz, 1999; Nagy, 2002).

A negyedik kérdéscsoport kimondottan a földrajzi dimenziót, az ipari terek, a körzetek és a bérgyazódás folyamatát vizsgálták. A kutatásokban eltérő eredmények születtek a beszállítói hálózatok kialakulásával és a duális gazdaság (versenyképes nagyvállalatok és hagyományos kkv-k kettőségének) ki-, illetve leépülésével kapcsolatban (Nagy, 2002). A kérdést továbbra is az jelentette, hogy a magyarországi gazdaság képes-e asszimilálni a nagy volumenű külföldi tőkét (Árva & Diczházi, 1997; Csaba, 2000; Nagy 2002). A kutatási eredmények eltéréseit elsősorban az ágazati sajátosságok eredményezték (Nagy, 2002). A gazdasági kapcsolatok és a tovagyrűző hatásokkal szembeni várakozások gyakorlatilag egybeestek a beszállítói hálózatok kialakítását preferáló 1990-es évek iparpolitikájával. A szakirodalombanban elsőként az a várakozás jelent meg, amely azt feltételezte, hogy a külföldi működőtőke és a fogadóország gazdasági szereplői között kapcsolatok spontán és automatikusan kialakulnak, majd ennek elmaradását követően azok az álláspontok váltak uralkodóvá, amelyek a kapcsolatok automatikus kialakulásának lehetőségét kétségbe vonták empirikus megfigyelések és adatfelvételek alapján (Somai, 1994; Somai, 1995; Mosoniné, 1998).

A gazdasági szereplők közötti kapcsolatok vizsgálata

A gazdasági szereplők közötti, értékhozzáadást feltételező szerves kapcsolatok a nemzetközi és hazai gazdaságtörténeti folyamatok részletes áttekintését követően a keresleti oldalt, tehát a transznacionális nagyvállalatok döntéseit befolyásoló tényezőket, valamint a kínálati oldalt, elsősorban a magyar többségi tulajdonban lévő kkv-szektor gazdasági állapotát és csatlakozási képességét vizsgálták. A lehetséges gazdasági együttműködés közül a bér munka, a beszállítás, valamint a klaszteresedés lehetőségeit tekintették át. A kutatások egy része a gazdasági folyamatok történeti változására kereste a választ, nemzetközi és magyarországi viszonylatban egyaránt. A nemzetközi folyamatok vizsgálata elsősorban a feldolgozóipar-specifikus munkamegosztást és értékláncok transzformációit elemezték külföldi szakirodalom bevonásával (Török, 1993; Hamar, 1993; Artner, 1995; Román, 1995; Bagó, 1996; Szalavetz, 1996; Szanyi, 1997; Árva, 1998; Segesváry, 1998; Grosz, 2000). A keresletoldali kutatások különválasztották a privatizációs csatornákon, a barnamezős felvásárlásokkal és a zöldmezős beruházással érkező transznacionális vállalatok döntési lehetőségeit, illetve figyelembe vették a döntési autonómia szerepét a beszállítók kiválasztásával kapcsolatban.

A témakörre vonatkozó első és alapvető fontosságú kérdést az adta, hogy a rendszerváltozás hogyan érintette a magyarországi gazdasági szereplőket, illetve azok közül különösen azokat, amelyek a külföldi tőkével működő nagyvállalatok első vagy második körös beszállítóivá válhatnak. Több, ezzel kapcsolatban elkészült munka gazdaságtörténeti megközelítésben dolgozta fel az átalakulást és annak a beszállítói pozícióra gyakorolt következményeit. A kutatásokban felértékelődött a rendszerváltozás előtti, alatti és az 1990-es években átalakuló beszállítói rendszerek megismerésének igénye (Bagó, 1991; Leveleki, 1998; Diczházi & Árva, 1998; Döry, 1998).

A szakcikkek más része külföldi gyakorlatok elemzése alapján a beszállítás és bér munka fogalmának tisztázására vállalkozott (Román, 1995). Emellett a kutatások lényeges szerepet játszottak abban a tekintetben is, hogy rámutattak és értelmezték a nemzetközi munkamegosztás tendenciáit, elsősorban a feldolgozóipar vonatkozásában. Ennek részeként választ kerestek arra a kérdésre is, hogy

az együttműködés hogyan alakította át a beszállítói kapcsolatrendszert, s az átalakulás mennyiben befolyásolhatja később a magyar gazdaság szereplőinek helyzetét.

A tanulmányok a gazdasági együttműködést elsősorban az értékhozzáadás tekintetében közelítették meg, kiemelve a tudás- és technológia megosztásának szerepét (Román, 1995). A helyzetértékelések többnyire arra az eredményre jutottak, hogy a feldolgozóipari, különösen a járműipari beruházásokkal szinte kizárólag külföldi tulajdonban lévő vállalatok állnak közvetlen, integrátori, modul beszállítói kapcsolatban, a magyar többségi tulajdonú vállalatok ezekhez tudnak kapcsolódni (Demeter et al., 2004).

A gazdasági szereplőket körülvevő tágabb környezet elemzésére fókuszáló kutatások egyik meghatározó iránya a vámszabad területi jogállásra irányult. A kutatások a jogszabály értelmezésén túlmenően jelentős eredményeket értek el a zöldmezős beruházási folyamatok és a vámszabad jogállás összefüggésének tisztázásával (Antalóczy, 1999; Regős, 2000; Volter, 2000). Az írások közül néhány a vámszabad jogállását és a zöldmezős beruházásokat összekapcsolta a beruházások motivációival, az egyes beruházási időszakok függvényében (Antalóczy, 1999). A kutatások jelentős hozadékának az bizonyult, hogy egyfelől rámutattak a zöldmezős szigetgazdaságok kialakulásának lehetőségére, másfelől kimutatták, hogy a meghatározó zöldmezős beruházások elsődleges beszállítói néhány kivételtől eltekintve nem a többségi magyar tulajdonú vállalatok közül, hanem sokkal inkább az újonnan betelepült korábbi külföldi üzleti partnerek közül kerültek ki.

A kínálati oldalra vonatkozó kutatások elsősorban azokat a tényezőket vizsgálták, amelyek akadályozzák, illetve fejlesztésük esetén segítik megvalósítani a beszállítói pozíciók elérését. A problémakör a legtöbb meghatározó szakterületi folyóiratban megjelent, de eltérő szempontok és hangsúlyok szerint. A területfejlesztéssel foglalkozó folyóiratok (Tér és Társadalom, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek) elsősorban nem az adott beszállítót, hanem az azt körülvevő gazdasági, társadalmi és infrastrukturális környezetet, támogatási rendszereket vizsgálta. A Közgazdasági Szemle és a Külgazdaság című folyóiratok tanulmányai mindenekelőtt makrogazdasági megközelítésű, összegző jellegű megállapításokat tettek – többnyire empirikus adatfelvételekből levont következtetések alapján a kkv-szektor általános műszaki-ismereti elmaradottságát emelték ki. Ezzel szemben az Ipari Szemle publikációi ágazati szinten és vállalatméret tekintetében álltak elő konkrét, felhasználható megoldási javaslatokkal.

A jellemzőbb kutatási irányokat tekintve, kiemelhetők azok a publikációk, amelyek a szocialista vállalatcsoportok, illetve az azokból kivált vállalatok túlélési esélyeivel foglalkoztak a beszállítói pozíció elnyerésének tekintetében (Diczházi & Árva, 1997). Az ilyen jellegű kutatások jelentős eredményét az adja, hogy különbséget tud megfogalmazni a beszállításra alkalmas és kevésbé alkalmas vállalatok tulajdonságai között, kiemelve a kulcsfaktorokat (külföldi technológia befogadására alkalmas infrastruktúra, termelési tapasztalatok, szakképzett munkaerő, ipari referencia). Ez utóbbiak segítségével elérhetővé válnak a gyártási technológiák, gépsorok és a piacok is (Diczházi & Árva, 1997; Grosz, 2000).

A tanulmányok többsége empirikus adatfelvételeken, a transznacionális nagyvállalatok lekérdezésén alapult (Árva, 1997). A kínálati oldal minőségi problémáját számos szakirodalmi tétel megerősíti, egyúttal sürgeti az állami támogatású felzárkóztató programok indítását (Bagó, 1996). A kínálati

oldallal foglalkozó kutatások elsősorban a hazai kkv-szektor tagjainak beszállítónak válása előtti akadályokat vizsgálták (pl.: Ipari Szemle). Az íráskor többsége a beszállítói pozíciók elnyerése előtti akadályt a minőségi problémákban látta. A gazdasági együttműködések kialakítása érdekében a publikációk egy része elsősorban a minőségbiztosításra, egészen pontosan a különböző nemzetközi szabványok adaptálására, mint a beszállítói kapcsolatok létesítésének előfeltételére mutatott rá (Kovács & Kálló, 1993; Vass, 1993; Kálmán, 1995, Kovács, 1995, Sugár, 1995). A kínálati oldal megismerésének egy speciális dimenzióját a magyarországi kkv-szektor strukturális és területi jellemzőinek vizsgálata jelentette (Szenoradszki, 2009; Kiss, 2014).

A keresleti oldallal foglalkozó tanulmányok többnyire empirikus adatfelvételek segítségével arra keresték a választ, hogy milyen szempontok szerint döntenek a Magyarországon megtelepedett transznacionális anyavállalatok leányvállalatai a beszállítók kiválasztásáról, és ebben milyen szerepet játszik az, hogy a transznacionális nagyvállalat akvizíciós vagy zöldmezős beruházásként érkezett Magyarországra, milyen ágazatban tevékenykedik és mely országból érkezett (Árva, 1997; Stefán et al., 2019). Ezen szempontrendszerben további kérdésnek számított, hogy az akvizíciókon keresztül érkező külföldi eredetű vállalatok mennyiben tartanak igényt a korábbi beszállítókra, van-e ennek függvényében eltérés a zöldmezős beruházások gyakorlatához képest.

A kutatások a keresleti oldal szondázásának eredményeként gyakorlatilag azonos eredményre jutottak abban a vonatkozásában, hogy a beszállítói pozíciók elérését nem a kereslet hiánya, hanem leginkább a kínálati oldal teljesítménye korlátozza. Elsősorban a minőség, a határidők, a megbízhatóság és a rugalmasság faktorainak elégtelen színvonala akadályozta a feldolgozóiparban a gazdasági együttműködések kiépítését. Az ezzel kapcsolatos igen részletes kutatások elsőként az Ipargazdasági Szemlében láttak napvilágot (Somai, 1994).

A kutatók az empirikus vizsgálatok eredményei alapján rámutattak arra, hogy a beáramló tőke szigetszerű működése és a magyar többségi tulajdonú kkv-szektor többnyire elégtelen színvonala között összefüggés van. A hazai kis- és középvállalatok minőségben, mennyiségben és határidőben nem tudnak megfelelni a külföldi befektetők elvárásainak. A jelenség hatására a beágyazódás nem a hazai kkv-környezetbe, hanem az importált vagy a spontán megjelent beszállítók hálózatába történt: „a privatizációs során külföldi tulajdonban került társaságok jelentős része a hazai beszállítóit külföldre cserélte, vagy ösztönözte az országban működő hagyományos beszállítóit magyarországi megtelepedésre” (Árva, 1997, p. 1014).

A szakcikkek eltérést mutattak annak a kérdésnek a megítélésében, hogy a transznacionális vállalatok megfelelő minőség esetében a magyar többségi tulajdonú kkv-szektor vállalkozásait részesítenék-e előnyben. Egy részük arra az álláspontra helyezkedett, hogy a transznacionális vállalkozások nyitottak az együttműködésre, azonban ennek kiépülését korlátozza a hazai, főként magyar tulajdonú kkv-szektor alacsony teljesítménye (Kulcsár & Bagó, 1991; Soma, 1994; Bagó, 1995; Bagó, 1996). A keresleti oldal elvárásait az Ipari Szemle szakmai folyóirat is élénk figyelemmel követte, részletes és pontos, tételszerű támpontot adva a magyarországi kkv-szektor felkészítése érdekében, elsősorban a minőségbiztosítás szempontjaiból (Szabolcs, 1991; Bakonyi & Tuba, 1995).

A keresleti oldal vizsgálatával kapcsolatos kutatások a külföldi székhelyű vállalatok leányvállalatainak döntési lehetőségét is számításba vették a beszállítók kiválasztásával kapcsolatban. A kutatások

tartalmilag nagyfokú azonosságot mutattak Diczházi Bertalan állásfoglalásával: a transznacionális nagyvállalatok „globális szemléletűek, az anyavállalat termelési, pénzügyi és kereskedelmi rendszere alapján működnek. A fontosabb döntések a multinacionális cégek központjában vagy a regionális alközpontokban születnek” (Diczházi, 1998, p. 21). A kutatások arra keresték a választ, hogy a beszállítók kiválasztásának gyakorlatában van-e eltérés a privatizációs csatornákon és a zöldmezős beruházások útján érkező külföldi vállalatok döntései között. Az eredmények szerint mindkét típusba sorolható vállalatok közvetlen beszállítói többnyire nem a magyar többségi tulajdonú vállalatok köréből, hanem az anyavállalat korábbi beszállítói közül kerültek ki. A tanulmányok szerzői arra a következtetésre jutottak, hogy a kis- és közepes külföldi vállalatok „követik azokat a nagyvállalatokat, amelyeknek otthon is beszállítói – abban a reményben, hogy megszokott színvonalú termékeikkel a magyar piacon is beszállítói lehetnek a multinacionális cégeknek” (Csáki et al., 1996, p. 71). A jelenségre főleg a feldolgozóipar járműgyártással összefüggésben lévő ágazataiban találunk példát az 1990 és 2004 közötti időtávban (Diczházi & Árva, 1997). A beszállítói háttéripár vonatkozásában meghatározó felvetésként jelent meg, hogy a külföldi tőkével működő vállalatok érdekeltek-e a magyar többségi tulajdonban lévő kkv-szektor fejlesztésében és helyzetbe hozásában (Somai, 1993).

A kutatások egy része megállapította, hogy a kkv-szektor tagjainak többsége a beszállítói pozíciókat hosszú távon állami beszállítói programok segítségével érheti el, rövid távon azonban a bérmunka típusú együttműködések kialakítására van lehetőség. Az 1970-es évektől jelenlévő bérmunkaszerződések nem voltak ismeretlenek a magyar gazdaságban. (Kardos, 1978; Török, 1980; Kádár, 1980, Ravasz, 1981; Geist, 1981; László, 1982; Haraszi & Muskovics, 1983). A rendszerváltozást követően a gazdasági együttműködés speciális formájának tekinthető bérmunka ismét a vizsgálatok középpontjába került (Lakatos 1994; Antalóczy & Sass, 1998; Szanyi 2001). Az 1990-es évek második felétől megjelenő kutatások más tényezők mellett azt vizsgálták, hogy a bérmunka jellegű együttműködések hozzájárulnak-e a beszállítói jellegű munkamegosztás előkészítéséhez, illetve alkalmasak-e a technológia és a tudás közvetítésére (Antalóczy & Sass, 1998). A vizsgálatok egyszerre indultak ki a hazai gazdaságtörténetből és támaszkodtak a külföldi gazdasági folyamatokat feldolgozó szakcikkekre, valamint irányultak a hazai folyamatok empirikus jellegű megismerésére. A bérmunka jelentőségét elsősorban az adta, hogy a hazai közép- és részben nagyvállalati szektor szervezetei az 1990-es évek közepén nem álltak készen az önálló beszállítói szerep elnyerésére, azonban a kölcsönzött forgótőkével és az alacsony bérköltségű, de viszonylag szakképzett munkaerővel versenyképesen tölthették be a külföldi tőkével működő vállalatok kihelyezett termelőegységeinek szerepkörét (Antalóczy & Sass, 1997; Diczházi, 1997). A szakirodalom – elsősorban külföldi gazdasági folyamatok és vizsgálatok eredményei alapján – arra a következtetésre jutott, hogy a hazai vállalati szektor csak addig csatlakozhat bérmunkával a külföldi tőkével működő nagyvállalatokhoz, ameddig a költségelőnyt megőrzi. Több szakcikk arra a megállapításra jutott, hogy a bérmunka, mint speciális alvállalkozói szerep lehetőséget biztosít a transznacionális nagyvállalatokkal való együttműködések kialakítására, a termelési rendszerekbe való integrálódásra (Szanyi, 1997; Antalóczy & Sass, 1998).

A fenti okokból több empirikus kutatás valósult meg az 1990-2000 közötti időszakban, főleg az Ipari és Kereskedelmi Kamara, valamint az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének keretében (Sass, 1995; Sass, 1997). Az empirikus vizsgálatok elsősorban a magyarországi vállalati szféra szervezeteinek

lekérdezésre törekedtek, keresve a választ az együttműködések tartalmára. A kutatások kérdéseit két felvetés adta. Az egyik kérdést az jelentette, hogy a bér munkát vállaló szervezetek a termelési értéklánc mely pontján képesek csatlakozni, és később az értékláncban adódik-e lehetőség előrelépésre, másrészt hogy az együttműködés tartalmaz-e technológia- és tudástranszfert, tehát modernizációs előnyöket (Szanyi, 1997; Antalóczy & Sass, 1998). További felvetésnek számított, hogy a bér munka a későbbiekben hozzájárulhat-e a beszállítói kapcsolatok kialakításához. A kérdésekre egységes válaszok nem születtek; azok erőteljesen eltértek ágazatok, vállalati méret és az együttműködés mélysége és ideje szerint. A kutatások mindenesetre arra az összegző álláspontra jutottak, hogy a bér munka tartalmazhat tudástranszfer-elemeket (pl. szervezési, logisztikai ismeretek, minőségbiztosítás), és a termelőeszközök biztosítása esetén technológiatranszfert is. A szakirodalom a bér munkában a későbbi magasabb szintű együttműködés (beszállítói kapcsolatok) feltételeit látták (Antalóczy & Sass, 1998).

KÖVETKEZTETÉSEK

A meghatározó magyarországi tudományos és szakmai folyóiratok cikkeinek tartalomelemzéséből származó eredmények igazolták, hogy a külföldi tőkével, kiemelten a működőtőkével kapcsolatos vizsgálati témák egyaránt jellemezték az 1960–1989 és az 1990–2004 közötti kutatásokat. A kutatómunkákban megjelent a mennyiségi és a minőségi tényezők feltárásnak igénye, a különbség pedig elsősorban az arányeltolódásban figyelhető meg. Az 1970–1989 közötti időszakban a súlypont a minőségi tényezők vizsgálatára helyeződött. Különösen azok a tartalmi kérdések kaptak figyelmet, amelyek a feldolgozóipar gyártási színvonala fejlesztésének és az exportképesség fokozásának vonatkozásában voltak relevánsak. Az 1970-es évektől részben a vállalatközi együttműködések, részben a licencek, szabadalmak és know-how vásárlásának témája értékelődött fel. Ebben a tekintetben megállapítható, hogy a külföldi, elsősorban tőkés országokban jelenlévő nagyvállalatoktól – közvetve vagy közvetlenül – remélt modernizáció iránti igény, ha jelentős megfontolások és mérlegelések mellett is, de jelen volt. Az 1970–1980 közötti időszakban a kutatások meghatározó mértékben foglalkoztak a vállalatközi együttműködések egy speciális formájával, a bér munkával és annak tartalmával.

Az 1980-as évektől a figyelem a tudástartalmak (pl. licencek) vásárlásáról a vegyesvállalatokra helyeződött. A hangsúlyeltolódás részben a hazai vegyesvállalatok számának érezhető gyarapodásával, részben a kapitalista országok vállalatainak stratégiájával magyarázható. Az 1970–1989 közötti időszak igazolható jelentőségét az adja, hogy a publikációk a gazdasági szereplők közötti, különböző típusú együttműködésektől remélhető, *átgyűrűző hatások értelmezését felvállalták, a tartalmi szempontokat feldolgozták, és ezzel kellő alapot adtak a rendszerváltozás utáni időszak kutatásainak. Ebben a tekintetben az 1990-es éveket követő kutatási irányzatok nem tekinthetők előzmény nélkülinek, irányukat és szemléletmódjukat befolyásolhatták az 1970-es évektől formálódó, gazdasági együttműködés szerepét hangsúlyozó koncepciók.*

A mennyiségi szempontok és a külföldről származó tőke beérkezésének csatornái, mint kutatási témák elsősorban a rendszerváltozástól az 1990-es évek közepéig jellemezték a szakirodalmat. Ennek háttérében egyfelől az állt, hogy a kapitalista berendezkedésű országokból az 1980-as évek közepétől

az 1990-es évek végéig – kelet-közép-európai viszonylatban is – számottevő tőke érkezett, másfelől az, hogy az 1990-es évek elején nem álltak rendelkezésre mennyiségi ismerévek alapján összeállított nyers adatbázisok. Az 1990-es években elkészült tanulmányok elsősorban a költségvetési forrásokból működő szervezetek részéről összeállított statisztikai adatbázisok bemutatását, elemzését és értelmezését vállalták fel, feldolgozott formában osztva meg azokat a tudományos és szakmai közösségekkel. A szakcikket a kvantitatív ismérvek jellemezték, amelyek között a területi szempontok is megjelentek.

Ezt követően – a mennyiségi szempontok fennmaradása mellett – az 1990-es évek második felétől a külföldi tőkével működő nagyvállalatok hiányzó természetrajzának elkészítése jelentette a feladatot. A tartalmi szempontok megismerését a privatizált, de főként a zöldmezős beruházások szigetszerű működéséből származó problémák indokolták. A 1970-es évektől hangsúlyozott járulékos előnyök (technológia- és tudásmegosztás) a hazai beszállítói háttérpar kihasználatlansága miatt nem érvényesültek. A tartalmi szempontok megismerésének részeként, részben azokból következő kutatások empirikus adatfelvétel segítségével arra keresték a választ, hogy a külföldről érkező, elsősorban nagyvállalatok, milyen feltételek mellett alakítanak ki gazdasági együttműködéseket, és ezek milyen hatást gyakorolhatnak a hazai vállalatokra. A kutatások középpontjában – területspecifikusan – a bér munka, a beszállítói kapcsolatok, és szinte kizárólag a Közép- és Nyugat-Dunántúl esetében a klaszterfejlesztés szempontjai jelentek meg. A mennyiségi és minőségi szempontok térszerkezeti megközelítését az 1990-es évek közepétől induló szakosodott kutatási műhelyek, elsősorban a Tér és Társadalom, valamint a Területi Statisztika című folyóirat alkotóközössége vállalta fel. A tartalmi tényezők, főként a beszállítói kapcsolatok kialakulásának feltételeit ágazati megközelítésben vizsgálták az elsősorban gyakorlati jellegű szakmai folyóiratok.

Az 1960–2004 között megvalósult kutatások és megjelent tanulmányok jelentős mértékben megalapozták és meghatározták az Európai Unióhoz történt csatlakozást követő, napjainkig tartó időszak tudományos és szakmai munkáinak szempontrendszerét és szemléletmódját. A jelen kutatás további irányait a későbbi időszakok tudományos diskurzusának többdimenziós elemzése adhatja.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ádám, Gy. (1969). Tudományfejlesztés és szerkezeti változások a mai világgazdaságban (I. rész). *Közgazdasági Szemle*, 16(12), 1451–1471.
- Antal-Pomázi, K. (2011). A finanszírozási források szerepe a kis- és középvállalkozások növekedésében. *Közgazdasági Szemle*, 58(3), 275–295.
- Antalóczy, K. (1995). Magyarország a nemzetközi tőkeáramlásban. *Társadalmi Szemle*, 50(50), 24–34.
- Antalóczy, K. (1996). Nagyvállalatok a gyógyszeriparban. A Chinoi és az Egis átalakulása és privatizációja. *Társadalmi Szemle*, 51(7), 3–21.
- Antalóczy, K. (1999). Vámszabad területek Magyarországon. *Európai Tükör*, 4(5), 47–64.
- Antalóczy, K., & Sass, M. (1998). A bér munka szerepe a világgazdaságban és Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 45(7–8), 747–770.

- Antalóczy, K., & Sass, M. (2000). Zöldmezős működőtőke-befektetések Magyarországon: statisztikai becslés, vállalati motivációk, gazdasági hatások. *Külgazdaság*, 44(10), 4–19.
- Antalóczy, K., & Sass, M. (2002). Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke-beáramlásban – statisztikai elemzés. *Külgazdaság*, 46(7–8), 33–53.
- Antalóczy, K., & Sass, M. (2005). A külföldi működőtőke-befektetések regionális elhelyezkedése és gazdasági hatásai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 52(5), 494–520.
- Artner, A. (1995). Vállalati együttműködés a mai világgazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, 42(1), 104–115.
- Árva, L. (1980). Vita az ún. megfelelő technológiáról. *Közgazdasági Szemle*, 27(1), 77–88.
- Árva, L. (1995). Külföldi beruházások, fizetésimérleg-egyensúly, adósságtörlesztés. *Közgazdasági Szemle*, 42(12), 1147–1156.
- Árva, L. (1997). Külföldi működőtőke, hazai beszállítói kapcsolatok, külkereskedelmi mérleg és technológiatranszfer. *Közgazdasági Szemle*, 44(11), 1007–1018.
- Árva, L. (1998). A világgazdaság globalizálódása és Magyarország helye e folyamatban. *Közgazdasági Szemle*, 41(2), 20–31.
- Árva, L. (2002). A külföldi működőtőke-beruházások ára. *Kritika*, 31(2), 2–3.
- Árva, L. (2002). *A külföldi működőtőke-beruházások típusai és azok területi elhelyezkedése hazánkban*. EURO-MIDI.
- Árva, L., & Diczházi, B. (1998). *Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon*. Kairosz.
- Árva, L., & Diczházi, B. (2001). *Globalizáció és külföldi tőkeberuházások újabb fejleményei Magyarországon*. Kairosz.
- Ausch, S. (1965). Nemzetközi munkamegosztás és gazdasági mechanizmus. *Közgazdasági Szemle*, 12(7–8), 800–808.
- Ausch, S. (1968). „Önálló gazdasági fejlődés vagy tőkés függés?” : Megjegyzések egy vitához. *Történelmi Szemle*, 11(3), 313–393.
- Babanászsiz, Sz. (1961). A munkásosztály helyzete Görögországban. *Közgazdasági Szemle*, 8(8–9), 1024–1036.
- Bagó, E. (1991). A nagy- és kisvállalatok kapcsolatai az iparban: Nemzetközi és hazai tendenciák. *Közgazdasági Szemle*, 38(9), 917–926.
- Bagó, E. (1995). Iparpolitika az ipar versenyképességének növeléséért. *Ipari Szemle*, 15(5), 4–9.
- Bagó, E. (1996). Iparpolitika az ipar versenyképességének növeléséért. *Közgazdasági Szemle*, 43(5), 443–456.
- Bakonyi, I., & Tuba, P. (1995a). Az autógyárak háttérripari beszállítói rendje (I. rész). *Ipari Szemle*, 15(3), 37–39.
- Baksay, G., & Palotai, D. (2017). Válságkezelés és gazdasági reformok Magyarországon, 2010–2016. *Közgazdasági Szemle*, 64(7–8), 698–722.
- Balsay, E. (1993a). Az IKM privatizációs stratégiájának végrehajtása (I. rész). *Ipari Szemle*, 13(5), 29–31.
- Balsay, E. (1993b). Az IKM privatizációs stratégiájának végrehajtása (II. rész). *Ipari Szemle*, 13(6), 28–31.

- Balsay, E. (1996). Tájékoztató a közép- és kelet-európai privatizációról, különös tekintettel a hazai magánosításra. *Ipari Szemle*, 16(3), 59–61.
- Banai, Á., Lang, P., Nagy, G., & Stancsics, M. (2017). A gazdaságfejlesztési célú EU-támogatások hatásvizsgálata a magyar kkv-szektorra. *Közgazdasági Szemle*, 64(10), 997–1029.
- Baranyai, L. (1994). A magángazdaság kiépítésének folyamata Magyarországon, a külföldi tőke szerepvállalása. *Ipari Szemle*, 14(4), 31–32.
- Barta, Gy. (2002). *A magyar ipar területi folyamatai, 1945–2000*. Dialóg Campus Kiadó.
- Békés, G., & Muraközy, B. (2016). Beszállítói termékek a magyar feldolgozóiparban. *Közgazdasági Szemle*, 63(10), 1046–1073.
- Bencs, Z. (2000). A vámszabad területek. *Cégvezetés*, 8(10), 44–48.
- Berend, T. I. (1965). Az iparfejlődés és az úgynevezett parasztipar kérdéséhez : Vita Tolnai Györggyel és Simon Péterrel. *Történelmi Szemle*, 8(2–3), 275–284.
- Berend, T. I., & Ránki, Gy. (1966). Nemzeti jövedelem és tőkefelhalmozás Magyarországon. 1867–1914. *Történelmi Szemle*, 9(2), 187–203.
- Berend, T. I., & Ránki, Gy. (1969). *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Berend, T. I., & Szuhay, M. (1973). *A tőkés gazdaság története Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Blahó, A. (2002). Az integrált nemzetközi termelés és hatásai a felgyorsult globalizáció körülményei között. *Külgügyi Szemle*, 1(1), 122–133.
- Bognár, J. (1962). A gazdaságilag gyengén fejlett országok növekedési problémái a ghanai tervezés tükrében. *Közgazdasági Szemle*, 9(7), 820–840.
- Csaba, L. (1982). Világgazdasági alkalmazkodás és gazdaságfejlesztés Kelet-Európában. *Külgazdaság*, 26(4), 12–29.
- Csaba, L. (2000). A kis országok világgazdasági alkalmazkodása. *Közgazdasági Szemle*, 47(9), 662–679.
- Csáki, Gy., & Pitti, Z. (2000). Magyarország a világgazdaságban – a nemzetközi működőtőke-áramlás tendenciái. *Külpolitika*, 6(3–4), 3–38.
- Csáki, Gy., Sass, M., & Szalavetz, A. (1996). A külföldi működőtőke modernizációs szerepe. *Külgügyi Szemle*, 2(2), 65–92.
- Csapó, T. (1997). Az Északnyugat-Dunántúl humán erőforrásai. *Tér és Társadalom*, 11(1), 39–56.
- Csikós, N. (1983). A „keleti gazdaságok” és a kelet-nyugati kapcsolatok. *Külgazdaság*, 27(3), 3–13.
- Dégen, I. (1982). Gazdaság és politika a kelet-nyugati technológia transzferben. *Külgazdaság*, 26(2), 3–16.
- Demeter, K., Gelei, A., & Jenei, I. (2004). A vállalati stratégia hatása az ellátási lánc menedzsment eszközeire. *Logisztikai híradó*, 35(4), 24–27.
- Diczházi, B. (1992). Tények és adatok a magyarországi privatizációról, 1991. *Magyarország politikai évkönyve*, (1), 311–316.
- Diczházi, B. (1993). Tények és adatok a magyar privatizációról, 1992. *Magyarország politikai évkönyve*, (1), 222–231.

- Diczházi, B. (1994). Tények és adatok a magyar privatizációról, 1993. *Magyarország politikai évkönyve*, (1), 834–845.
- Diczházi, B. (1996). Külföldi beruházások Magyarországon 1995 végéig. *Valóság*, 39(10), 86–96.
- Diczházi, B. (1997). Külföldi működőtőke-befektetések ösztönzéséről. *Társadalmi Szemle*, 52(3), 24–36.
- Diczházi, B. (1997). Külföldi tőkebefektetések hatása a regionális gazdaságra. *Tér és Társadalom*, 11(2), 67–79.
- Diczházi, B. (1998). Tapasztalatok és tanulságok. *Korunk*, 9(11), 86–100.
- Diczházi, B., & Árva, L. (1998). A hazai beszállítóipar átalakítása. *Valóság*, 41(11), 21–33.
- Dienes-Oehm, E. (1988). A külföldi tőke magyarországi beruházásának elősegítése a nemzetközi jog eszközeivel. *Külgazdaság*, 32(4), 17–27.
- Dóry, T. (1996). A kutatás-fejlesztés egyes jellemzőinek területi szerkezete. *Tér és Társadalom*, 10(2–3), 157–165.
- Dóry, T. (1997). Szellemi potenciál és a műszaki fejlesztés az Északnyugat-Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, 11(1), 57–72.
- Dóry, T. (1998). Beszállítói kapcsolatok és az ipari együttműködés lehetséges klaszterei a Közép-Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, 12(3), 77–92.
- Dunning, J. (1993). *Multinational enterprises and the global economy*. Addison-Wesley Publishing, Massachusetts.
- Dunning, J., & Narula, R.(eds.) (2003). *Foreign Direct Investment and Governments. Catalysts for Economic Restructuring*. Routledge, London.
- Éltető, A., & Sass, M. (1997). A külföldi befektetők döntéseit és a vállalati működést befolyásoló tényezők Magyarországon az exporttevékenység tükrében. *Közgazdasági Szemle*, 44(6), 531–546.
- Enyedi, Gy. (1996). Bevezető. *Tér és Társadalom*, 10(1), 1–4.
- Faragó, L., & Horváth, Gy. (1995). Dél-Dunántúl területfejlesztési koncepciójának alapelemei. *Tér és Társadalom*, 9(3–4), 47–78.
- Farkas, V. (1999). Vámszabad-területi vállalkozások Bács-Kiskun megyében. *Területi Statisztika*, 39(3), 277–280.
- Geist, R. (1981). A vállalati kooperációs kapcsolatok jelenéről, jövőjéről. *Külgazdaság*, 25(8), 12–22.
- Göbl, E. (1996). A Dél-Dunántúl gazdasági egységei – ahogy önmagukat látják. *Tér és Társadalom*, 10(2–3), 189–197.
- Göncöl, Gy. (1960). Lenin és az imperializmus kritikája. *Közgazdasági Szemle*, 7(4), 394–404.
- Grosz, A. (2000). A gépjárműipari klaszterek külföldi tapasztalatai és a Pannon Autóklaszter lehetőségei. *Tér és Társadalom*, 14(4), 125–145.
- Grosz, A. (2002). Transz- és multinacionális vállalatok Magyarországon – «Áldás vagy átok?» *Tér és Társadalom*, 16(1), 179–183.
- Hamar, J. (1992). Vegyes vállalatok és struktúraváltás. Illúziók és realitás. *Gazdaság*, 25(különszám), 81–92.
- Hamar, J. (1993). Külföldi működőtőke-beáramlás és privatizáció Magyarországon. *Külgazdaság*, 37(12), 49–61.

- Hamar, J. (1998). A feldolgozóipar szerkezeti változásai és az importigényesség alakulása. *Külgazdaság*, 42(3), 4–20.
- Hanák, K., & Hanák, P. (1964). *A magyar pamutipar története*. PNYV, Magyar Pamutipar 1. sz. Gyáregysége.
- Haraszti, Gy., & Muskovics, I. (1983). Szándékok és realitások. *Külgazdaság*, 27(3), 3–39.
- Hegedüs, D., & Vasvári, T. (2020). Hazai vállalatok az értékláncban. Egy feldolgozóipari vállalat beszállítóinak elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 7(4), 1245–1270.
- Hollósi, M. (1996). Bajorország kulcspozíciója a magyar gazdaságban. *Ipari Szemle*, 16(1), 25–26.
- Holtzer, L. (1980). Innováció a gépiparban. *Külgazdaság*, 24(2), 90–109.
- Hrubi, L. (1994). Dél-Dunántúl gazdaságszerkezete és ipara. *Tér és Társadalom*, 8(1–2), 83–108.
- Juhász, S., Elekes, Z., & Gyurkovics, J. (2016). *A tudáshálózatok időbeli változásának vizsgálati lehetőségei*. *Közgazdasági Szemle*, 63(12), 1375–1388.
- Inotai, A. (1970). Gazdasági integrációs törekvések a fejlődő országokban az iparfejlesztés és exportfokozás jegyében. *Közgazdasági Szemle*, 17(2), 216–232.
- Inzelt, A. (1998). A külföldi befektetők kutatási-fejlesztési ráfordításainak szerepe az átalakuló gazdaságban: Elemzés statisztikai adatok alapján. *Külgazdaság*, 42(6), 59–75.
- Jordán, Gy. (1987). A külföldi tőkebefektetések néhány tapasztalata Kínában. *Külgazdaság*, 31(7), 47–60.
- Kádár, B. (1980). Gazdasági kapcsolatok az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország között. *Külgazdaság*, 24(6), 11–19.
- Kádár, B. (1982). Új vonások a magyar iparfejlesztés és iparpolitika külső feltételeiben. *Külgazdaság*, 26(12), 3–14.
- Kádár, B. (1983). A nemzetközi iparpolitika és a beruházási-technológiai tényezők. *Külgazdaság*, 27(3), 27–36.
- Kállai, P. (1969). A nemzetközi termelési kooperáció feltételei. *Gazdaság*, 3(1), 64–72.
- Kállai, P. (1971). *Nemzetközi ipari kooperáció*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kállai, P. (1970). Nemzetközi ipari kooperáció és a gazdasági szabályozók. *Gazdaság*, 4(3), 91–99.
- Kállai, P. (1972). A nemzetközi kooperáció és gyártásszakosítás gazdasági értékelésének problémáihoz. *Külgazdaság*, 16(9), 697–699.
- Kállai, P. (1973). A gépipari tőkés kooperációk főbb tapasztalatai. *Külgazdaság*, 17(10), 755–778.
- Kállai, P. (1978). *A nemzetközi tudományos-műszaki együttműködés alapjai és módszerei az iparban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kálmán, A. (1995). Minőség és környezetbarát termelés. *Ipari Szemle*, 15(2), 23–24.
- Kalocsai, T. (1992a). Áttekintés a gazdálkodó szervezetek alakulásáról. *Ipari Szemle*, 12(6), 26–27.
- Kalocsai, T. (1992b). Gazdálkodó szervezetek alakulása. *Ipari Szemle*, 12(6), 62–64.
- Kalocsai, T. (1993). A külföldi tőke szerepe Magyarországon. *Ipari Szemle*, 13(4), 22–27.
- Kalocsai, T. (1994). A gazdasági szervezetek változásának és a külföldi tőke szerepének összefüggései. *Ipari Szemle*, 14(5), 27–29.
- Kalotay, K. (2003). Működőtőke – válságban? *Közgazdasági Szemle*, 50(1), 35–55.

- Kardos, G. (1982). A gazdasági együttműködési és fejlesztési szervezet (OECD) felépítése. *A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának actái*, 24, 197–238.
- Kardos, P. (1978). Licencvásárlás vagy hazai fejlesztés? *Külgazdaság*, 22(7), 9–17.
- Kardos, P. (1982). Az eredményes licencpolitika feltételei. *Külgazdaság*, 26(10), 46–56.
- Kardos, P., & Szatmári, T. (1984). *Külföldi licencek a magyar gazdaságban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kardos, P., & Szatmári, T. (1985). Külföldi licencek a magyar gazdaságban. *Ipargazdasági Szemle*, 16(1), 111–114.
- Kárpáti, T. (2003a). A külföldi közvetlen befektetések jelentősége Magyarország gazdaságában az ezredfordulón. *Competitio*, 2(1), 10–25.
- Kárpáti, T. (2003b). Csehország és Magyarország külföldi működőtőke-vonzása és gazdaságukra gyakorolt hatása. *Külgazdaság*, 47(6), 39–54.
- Katus, L. (1967). A kelet-európai iparosodás és az „önálló tőkés fejlődés” kérdéséhez. *Történelmi Szemle*, 10(1), 1–10.
- Kemenes, E. (1988). A transznacionális vállalatok, mint a magyar *Külgazdaság* partnerválasztási alternatívái. *Külgazdaság*, 32(4), 42–53.
- Kiss, K. (2014). A hazai kis- és középvállalkozások strukturális és területi jellemzői európai uniós összevetésben. *Modern Geográfia*, 9(4), 1–24.
- Kojima, K. (1978). *Direct foreign investment: A Japanese model of multinational business operations*. London: Croom Helm.
- Kondorosi, Á. (1973). A műszaki-szellemi ismeretek átadás-átvételének gazdasági kérdései. *Külgazdaság*, 17(10), 770–778.
- Kovács, I. (1995). A minőség kultúra fejlesztéséért! *Ipari Szemle*, 15(2), 25–26.
- Kovács, S., & Kálló, Z. (1993). A közúti járműgyártás beszállítóiparának fejlesztése. *Ipari Szemle*, 13(6), 9–13.
- Köves, A. (1982). A kelet-nyugati kereskedelem és a KGST-országok *Külgazdasági* stratégiája. *Külgazdaság*, 26(5), 3–15.
- Központi Statisztikai Hivatal (2012). Külföldi tőke a régiókban. *KSH*.
- Krasznai, Z. (1980). A multinacionális vállalatok nemzetközi beruházásai. *Külgazdaság*, 24(3), 23–34.
- Krasznai, Z. (1988). A multinacionális vállalatok szerepe a világgazdaság szerkezeti átalakulásában. *Külgazdaság*, 32(2–3), 147–159.
- Krasznai, Z. (1989). A multinacionalizálódás új fejlődési irányzatai. *Külgazdaság*, 33(2), 14–30.
- Krasznai, Z., & Laki, M. (1982). A tőkés vállalatokkal való termelési és kereskedelmi együttműködés feltételei és lehetőségei. *Külgazdaság*, 26(4), 50–63.
- Krasznai, Z., & Laki, M. (1983). A külföldi tőke bevonása és a magyar gazdasági stratégia. *Külgazdaság*, 27(4), 4–43.
- Kulcsár, S., & Bagó, J. (1991). Ipari tevékenység külföldi működőtőkével. *Közgazdasági Szemle*, 38(2), 192–206.
- Kunvári, Á. (1995). Gondolatok az ipar technológiai modernizációjának indokairól és alapelveiről. *Ipari Szemle*, 15(2), 20–21.

- Kuti, M. (1997). A baranyai privatizáció. *Tér és Társadalom*, 11(2), 80–91.
- Lados, M., & Rechnitzer, J. (1997). Az Északnyugat-Dunántúl területfejlesztési stratégiája (tervezet). *Tér és Társadalom*, 11(1), 219–269.
- Lajtai, Gy. (1992). A privatizáció iparpolitikai összefüggései. *Ipari Szemle*, 12(5), 29–31.
- Lakatos, B. (1994). Hogyan működik a külföldi tőke? (Két esettanulmány). *Külgazdaság*, 38(8), 46–64.
- László, J. (1982). Iparpolitikai célok és az árrendszer 1976 és 1981 között. *Ipargazdasági Szemle*, 12(1–2), 89–94.
- Lengyel, I. (2010). *Regionális gazdaságfejlesztés: Versenyképesség, klaszterek és alul szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó.
- Lengyel, I., Szakálné, K., Vass, Zs., & Lengyel, B. (2016). Az újraiparosodás térbeli kérdőjelei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 63(6), 615–646.
- Leveleki, M. (1998). A kisvállalkozások piaci kapcsolatai a megváltozott gazdasági környezetben. *Valóság*, 41(5), 14–19.
- Losonczy, J. (1982). A licencia- és know szerződések egyes problémáiról. *Külgazdaság*, 26(7), 97–104.
- Lux, G., Páger, B., & Kovács, S. (2020) Hazai tulajdonú közép vállalatok a magyar feldolgozóiparban. *Tér és Társadalom*, 34(1), 69–95. <https://doi.org/10.17649/TET.34.1.3207>
- Mádi, Cs. (1976). *Licenc és know-how: a szellemi termékek nemzetközi forgalma*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Mádi, Cs. (1977). A nemzetközi szellemi termék-kereskedelem és Magyarország. *Külgazdaság*, 21(3), 163–171.
- Major, I., & Mihályi, P. (1994). Privatizáció – hogyan tovább? *Közgazdasági Szemle*, 41(3), 214–228.
- Makara, K. (1999). Szigetek a szárazföldön – Vámszabad területi előnyök (HVG, 1999. ápr. 24.). *Gazdaság*, 21(16), 93–96.
- Marer, P. (1987). A működőtőke becsalogatása Magyarországra – nyugati szemszögből. *Külgazdaság*, 31(5), 12–15.
- Margittai, P. (1980). A fejlesztési és beruházási politika nemzetközi tapasztalatairól. *Külgazdaság*, 24(5), 28–38.
- Margittai, P. (1982). A transznacionális vállalatok technológiai transzfer-kapcsolatokban. *Külgazdaság*, 26(7), 48–57.
- Margittai, P. (1985). A működőtőke nemzeti mozgása – betársulások, fúziók, átvételek. *Külgazdaság*, 29(1), 52–54.
- Margittai, P. (1986). Működőtőke-importunk néhány stratégiai kérdése. *Külgazdaság*, 30(12), 3–15.
- Máthé, M. (1997). Északnyugat-Dunántúl gazdasági és ipari szerkezetének átalakulása. *Tér és Társadalom*, 11(1), 73–124.
- Matolcsy, Gy. (1996). Gazdasági és társadalmi sokkterápiák 1990 és 1995 között Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, 51(5), 3–14.
- Matolcsy, Gy., & Diczházi, B. (1997). Filmszakadás a házimoziiban : magyar privatizáció ,96. Magyarország politikai évkönyve, (1), 158–169.
- Mausecz, Zs. (1976). A technológia átvételének problémái. *Ipargazdasági Szemle*, 6(4), 78–83.

- Mészáros, Á. (2004). A magyarországi közvetlen külföldi működőtőke-beruházások exportenklávé jellege. *Külgazdaság*, 48(4), 48–59.
- Mihályi, P. (1992). Fosztogatás – osztogatás – fosztogatás: Az állami tulajdon tündöklése és bukása. *Közgazdasági Szemle*, 39(11), 1001–1017.
- Mihályi, P. (1995). Privatizáció, 1995. *Magyarország politikai évkönyve*, (1), 727–772.
- Mihályi, P. (1996). Az állami vállalatok helyzete a rendszerváltás forogtatagában. *Külgazdaság*, 40(10), 14–28.
- Mihályi, P. (1997). Privatizáció és vagyonkezelés. Régi és új dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 44(3), 177–198.
- Mihályi, P. (1998). A gazdaság államtalanítása, 1988–1998: privatizáció, kárpótlás, tb és területi önkormányzatok. *Magyarország politikai évkönyve*, (2), 161–178.
- Mosoniné, F. (1998). Külföldi működő tőke, belföldi innováció. *Magyar Tudomány*, 105(8), 960–967.
- Nagy, G. (1995). A külföldi tőke szerepe és térbeli terjedése Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 9(1–2), 55–82.
- Nagy, G. (2002). Nagyvállalati típusok – működési stratégiák. *Tér és Társadalom*, 16(2), 41–52.
- Nemes-Nagy, J. (1994). A Dél-Dunántúl a piactudományi átmenetben. *Tér és Társadalom*, 8(1–2), 25–36.
- Németh, P. (1979). Iparfejlesztés és iparpolitika. *Külgazdaság*, 26(1), 104–110.
- Némethné, G. (2010). A kis- és középvállalatok versenyképessége – egy lehetséges elemzési keretrendszer. *Közgazdasági Szemle*, 57(2), 181–193.
- Nyers, J., & Szatmári, T. (1981). Külföldi licencvásárlások és az exportképesség. *Külgazdaság*, 25(6), 3–18.
- Oláh, D. (2018). A közgazdaságtan elfeledett fogalmai: föld és járadék a 21. században. *Modern Geográfia*, 13(4), 1–14.
- Országgyűlés. (2014). *Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió* (1/ 2014. (I. 3.) OGY határozat). <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a14h0001.OGY>
- Pálfalvi, J. (1987). A technológiaiimport-szerződések vizsgálata és jóváhagyása Kínában. *Külgazdaság*, 31(9), 129–135.
- Persányi, F. (1992). A külföldi részvételű gazdasági társaságok szerepe Magyarországon. *Külgazdaság*, 36(6), 73–76.
- Pitti Z. (1998). Bejött, de mit hozott a tőke? A külföldi érdekeltségű vállalkozások működésének jellemzői Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, 53(3), 14–32.
- Polacek, J. (1996). A magyar–baden-württembergi gazdasági kapcsolatok. *Ipari Szemle*, 16(1), 10–11.
- Rába, A. (1980). Ipari kooperáció magyar és a nyugati vállalatok között. *Külgazdaság*, 24(7), 18–26.
- Rachmuth, I. (1964). A szocialista országok gazdasági színvonala kiegyenlítődése kérdésének néhány vonatkozása. *Közgazdasági Szemle*, 11(5), 527–539.
- Ravasz, K. (1981). Munkamegosztás, tőkés vállalatok között. *Külgazdaság*, 25(10), 19–32.
- Ravasz, K. (1981). Vállalataink tőkés kooperációinak néhány sajátossága. *Vezetéstudomány*, 13(7), 18–25.

- Rechnitzer, J. (1997). Az Északnyugat-Dunántú térségének gazdasági adottságai és versenyelőnyei. *Tér és Társadalom*, 11(1), 1–37.
- Regös, Zs. (2000). Befektetőcsalogató zónák – Uniós csatlakozás előtt az ipari vámszabad területek (Népszava, 1999. nov. 6.). *Gazdaság*, 32(1), 94–96.
- Román, Z. (1982). A magyar ipar helyzete és fejlesztésének problémái. *Ipargazdasági Szemle*, 12(4), 7–31.
- Román, Z. (1995). Beszállítások a feldolgozóiparban. *Közgazdasági Szemle*, 42(12), 1165–1167.
- Sándorné, Sz. (1982). A gépipari vállalatok piaci magatartásának főbb jellemzői. *Ipargazdasági Szemle*, 12(1–2), 229–235.
- Sass, M., & Szanyi, M. (2009). Klaszterek és a multinacionális vállalatok helyi beszállítói hálózatának fejlődése. *Európai Tükör*, 14(9), 21–45.
- Sass, M., Szanyi, M., & Szalavetz, A. (2008). Klaszterfejlődés: három európai klaszter tapasztalatai. *Külgazdaság*, 52(5–6), 4–29.
- Segesváry, V. (1998). Globalizáció és világgazdaság. *Valóság*, 41(4), 1–21.
- Simai, M. (1989). Külföldi működő tőke az európai szocialista országok gazdaságában az 1980-as évek végén. *Közgazdasági Szemle*, 36(7–8), 873–887.
- Simon, P. (1966). Nyilatkozat Berend T. Iván vitacikkéről. *Történelmi Szemle*, 9(1), 116–118.
- Solt, L. (1993). Néhány kiemelt vállalat privatizációjának tapasztalatai. *Ipari Szemle*, 13(1), 26–27.
- Somai, M. (1993). Autóipar és autópiacon Magyarországon. *Ipargazdasági Szemle*, 24(2), 61–86.
- Somai, M. (1995). Két autóipari óriás Magyarországon: az Opel és az Audi. *Ipargazdasági Szemle*, 26(3–4), 94–105.
- Stefán, K. J., Alpek, B. L., & Karsai, V. (2019). The Appearance of German Direct Investment in Connection with the Presence of German Minority in Hungarian Small Towns. *Deturope*, 11(3), 250–263.
- Sugár, K. (1995). ISO 9000 Útmutató kis- és középvállalkozások részére. *Ipari Szemle*, 15(1), 19–20.
- Szabolcs, S. (1991). A hazai személygépkocsi gyártás. *Ipari Szemle*, 11(3), 15–18.
- Szalavetz, A. (1996). A külföldi tőkebefektetések multiplikátorhatása. Mikrogazdasági példák makrogazdasági megközelítésben. *Külgazdaság*, 40(2), 62–79.
- Szalavetz, A. (1999). Magyar feldolgozóipari vállalatok a globalizáció sodrában. *Külgazdaság*, 43(12), 18–36.
- Szalavetz, A. (1999). Technológiatranszfer, innováció és modernizáció. Német tulajdonban lévő hazai feldolgozóipari cégek esete. *Külgazdaság*, 43(5), 29–41.
- Szalavetz, A. (2000). A befektetés-ösztönzés regionális tapasztalatai. *Külgazdaság*, 44(7–8), 52–64.
- Szalavetz, A. (2000). A külföldi tőkebefektetések regionális hatásai. *Kihívások*. 128. sz. 2000. 05. 1–10.
- Szanyi, M. (1997). Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában. *Közgazdasági Szemle*, 44(6), 488–508.
- Szanyi, M. (1998). Ipari beruházások az átalakuló országokban. Egy empirikus felmérés eredményei. *Közgazdasági Szemle*, 45(9), 851–868.
- Szanyi, M. (2001a). Bért munkázás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 48(3), 261–277.

- Szanyi, M. (2001b). Stratégiai szövetségek és tartós vertikális kapcsolatok a magyar gazdaságban. *Vezetéstudomány*, 32(1), 31–37.
- Szanyi, M. (2003). A külföldi tulajdonú cégek Magyarországon: új fejlődési modell központi szereplői? *Vezetéstudomány*, 34(1), 46–52.
- Szanyi, M. (2008). *A versenyképesség javítása együttműködéssel. Regionális Klaszterek*. Napvilág Kiadó.
- Szanyi, M. (2010). A dualitás kérdése a rendszerváltást követő gazdasági fejlődésben. *Competitio*, 9(1), 261–277.
- Szanyi, M. (2017). Tőkevonzás vagy -taszítás? A befektetésösztönzési politika változásai a rendszerváltás utáni Magyarországon. *Prosperitas*, 4(1), 42–62.
- Szenoradszki, E. (2009). A vállalkozások területi jellegzetességei a bajai kistérségben. *Modern Geográfia*, 4(2), 1–21.
- Szentes, T. (1963). Polgári elméletek a „gazdasági elmaradottság”-ról. *Közgazdasági Szemle*, 10(6), 693–709.
- Széplakiné, K. (1997). Az iparpolitika összhangja az integrációs előkészületekkel. *Ipari Szemle*, 17(3), 4–6.
- Szira, T. (1983). Gazdasági fejlettség és külső erőforrások. *Külgazdaság*, 27(2), 19–32.
- Szita, J. (1961). A gazdaságilag elmaradott országok fejlesztésének problémái. *Közgazdasági Szemle*, 8(1), 94–98.
- Szörényiné, K. (1997). A kistérségek gazdasági és társadalmi jellemzői és trendjei Északnyugat-Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, 11(1), 147–181.
- Tardos, M. (1982). Program a gazdaságirányítás és a szervezeti rendszer fejlesztésére. *Közgazdasági Szemle*, 29(6), 715–729.
- Tenkei, I. (1986). A külföldi tőke szerepe az ASEAN-országokban. *Külgazdaság*, 30(7), 65–72.
- Tolnai, Gy. (1966). Az önálló tőkés fejlődés és a nacionalizmus megítélése a mai magyar gazdaságtörténetírásban: Válasz Berend T. Iván vitacikkére. *Közgazdasági Szemle*, 9(1), 98–108.
- Tolnai, Gy. (1970). Lehet-e „döntően kedvező” a külföldi tőkétől való függés? *Közgazdasági Szemle*, 17(5), 344–350.
- Török, Á. (1980a). Nemzetgazdasági prognózis készítés – világgazdasági háttér. *Külgazdaság*, 24(10), 60–68.
- Török, Á. (1980b). Kelet-nyugati együttműködés a személygépkocsi-iparban. *Külgazdaság*, 24(4), 53–55.
- Török, Á. (1993). Privatizáció, strukturális alkalmazkodás, kivitel (Néhány magyar gépipari vállalat példája). *Külgazdaság*, 37(4), 17–30.
- Tyagunenko, V. (1960). A gyengén fejlett országok gazdasági struktúrájának legfontosabb változásai. *Közgazdasági Szemle*, 7(11), 1365–1373.
- Vass, I. (1993). Az ipar minőségfejlesztési politikája. *Ipari Szemle*, 13(6), 16–17.
- Volter, E. (2000). Vám szabad területek és térszervező szerepük Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 14(2–3), 99–108.

- Voszka, É. (1991). Homályból homályba. A tulajdonosi szerkezet átalakulása a nagyiparban. *Társadalmi Szemle*, 46(5), 3–12.
- Voszka, É. (1992a). Kerülőutak, ösvények, zsákutcák. Privatizáció 1991-ben. *Közgazdasági Szemle*, 39(6), 513–514.
- Voszka, É. (1992b). Versenypiac vagy monopolizált szerkezet? (A privatizálás és szervezeti decentralizáció összefüggései a magyar iparban). *Külgazdaság*, 36(3), 11–20.
- Voszka, É. (1994). Enyém a vár. Privatizáció, 1990–1993.. *Társadalmi Szemle*, 49(8–9), 88–96.
- Voszka, É. (1995). Vagyonkezelés vagy privatizáció? (Az Állami Vagyonkezelő Részvénytársaság üzleti filozófiájának változásai). *Társadalmi Szemle*, 39(2), 30–43.
- Voszka, É. (1996). A tulajdonváltás felemás sikeréve. *Közgazdasági Szemle*, 43(5), 385–402.

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licencc-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

